

ВОРОГ

НОВЕЛА

На переконання Довбаня, все ним сказане, було незаперечливе і законне.

— Із завтрашнього дня ніхто не вийде на роботу з нашої сім'ї — промовив він і ще нижче схилюся над мискою.

— Добре, але ж... господарство наше там, не працюватимемо, їсти нічого буде, — напівпокірливо відповіла дружина.

Поглядом, повним смертельної злості, обвів він кімнату й несподівано для всіх ударив кулаком по столу.

— А раз я сказав, так мусить і бути. Годі!

Між пожолобленими дошками лави стікла розлита їжа.

Принишкла дрібна дівтора, забилася в найвіддаленіший куток запіччя.

Старший брат з сестрою пиляли біля порогу замерзлого дубчак. Пила монотонно вискотіла, розкидаючи дров'яну тирсу, перемішану з відталим снігом, що міцно приморожений заліг у порах полущеної кори.

Мати поралася біля печі.

Діти знали — батько завжди такий, коли щось негаразд, але й мати (на диво сьогодні сумирна) не мовчатиме, нехай тільки допече він їй, до бійки справа дійде. Батько останніми часами був лихий і сварливий.

Крізь шибки пробивалося скісне, холодне проміння.

Передвечір'я.

По короткій мовчазній паузі Довбань підвівся й довго шукав шапки між хаотично розкиданим хатнім начинням.

Коли за ним зачинилися двері й попід вікнами пройшла нерівною ходою висока постать і стихло шарудіння ламаного льоду на зашерхлій стежці — його дружина, обернувшись до старшої дочки, мовила:

— А все таки ми завтра підемо з тобою на роботу до кол-госпу, а він собі нехай, як хоче, — й трохи згодом (на мить ще дужче зібгавши постійні зморшки на вже немолодому обличчі) додала, підкреслюючи сказане, ніби щоб переконатися у вірності своїх слів:

— Так таки, у двох підемо завтра працювати.

Діти прохали їсти.
В кутку невгомно дзвенів цвіркун.

Довбань ішов шляхом, схвильований, люто поглядаючи примруженими очима на всіх зустрічних, що як на зло сьогодні весело віталися до нього.

Настирливо гавкали собаки.

Рвучкий вітер куйовджив густі пасма диму, що вився майже над кожним дахом. На вулиці й поза будівлями сіро і голо.

Сніг тепер не зимовий, він був уже трухлявий і сірів брудним кольором ранньої весни, замість білих, чистих, морозяних простирадл. На горбах підметена заверюхами та у затишку на сонячній стороні чорніла неприкрита земля. Горобці з шумом, що нагадував падіння води під лотоками, перелітали великими зграями з одного двору до другого. А дерева високо піднімали в одноманітне, холодне небо сухі, закостенілі долони.

Розчервлені обрії ніби підсилювали уїдливи, сухотний вітер та мороз.

З степу через сіножаті-верболози, городи стелилася легка, прозора, вечірня сутінь. Чіткішали контури блілого місяця. Кругом почувалося, що мусить настати в найближчій часі глибока зміна в оточенні, у взаєминах людей, яка зробить остаточний злам на весну, на краще, в ці перші дні березня.

Дійшовши до повороту дороги, Довбань пересік її, обійшов хатину, звернув на стежку-межу й попростував на суміжню вулицю. Думки нерозв'язаним вузлом турбували його свідомість.

Які причини, що Довбань, пропрацювавши в колгоспі біля року, відсьогодні мусів залишити нові навики й турботи свого життя? Аджеж він непоганий робітник був, уміло так, хороше доглядав худобу. Його любов до коней породжена ще за дитинства, коні для Довбаня—це все. Наслідки піклування за ними залишені на його тілі—поломана нога в шпичях колеса та від копит жеребця кирпатий ніс, що вибруньковувався своїм найвищим місцем—поміж самих очей, надаючи обличчю добродушності й надмірної веселості, коли він сміявся.

Довбань досі носив звання ударника-колгоспника. Честь і пошана йому від колгоспу неодноразова була,—преміювали й кілька разів писалося про нього в районній газеті. Він приклад для всіх. Вартий того він—чиї коні кращі, гладкіші були, порядок і чистота зразкова від його організованої, сумлінної роботи у великій колгоспівській стайні. Він аж занадто, здавалося на перший погляд, захопившись роботою, віддавав їй усі свої сили напротязі цілої доби (особливо узимку), не відходячи від коней. На курси господарників його посилали й так кілька разів намагалися обрати на бригадира,

та від курсів і від бригадирування відмовився, посилаючись на своє нібито неуміння й старість.

Оно лише — зарозумілий трохи був Довбань,—не любив машин-трактора.

Врізалася Довбаню в пам'ять незвичайна для нього подія, коли перелякана коняка від гудіння мотору сіпнулася в бік, але збита підручним конем, що був запряжений з нею в одному візку — попала під зубчаті колеса сталінградця. Як шкодував Довбань тоді ту тварину, покалічену ненависною йому машиною. Крім того, помічав він, колгоспники, захоплені тракторами, почали нехтувати живим тяглом. Це ще більше прив'язувало його до коней.

Довбань, як і значна частина його товаришів, боязко, з непевними надіями на майбутнє, прийшов колись до колгоспу.

Швидко, непомітно пролетіли йому дні праці у великому господарстві. Міцнів колгосп. І побоювання Довбаня зникли, натомість виросла міць, упевненість у своїй силі, упевненість у ролі колгоспників.

А сьогодні Довбань залишив працю й подав заяву про вихід з артілі — він уже не колгоспник.

— Ой, шуму буде, розмов. А скільки ж вагався, доки наважився кинути колгосп. Твердо й рішуче покінчив з усім. Сам буду жити, по старому ліпше, так жили батьки, діди; а все, що створено раніше — не варто уваги, краще було і не вступати в артіль, на пусте робота, — думав Довбань словами дядька Самійла.

— Правда, не погано прожив у колективі, але недорід цього року, труднощі. А що ж сім'я? Трудоднями усе міряють, — думав далі Довбань і в глибині душі відчував, що не в цьому полягає причина, яка відвернула його від колгоспу.

Ворожі, бридкі розмови „кумпанії“ на вечорницях у дядька Самійла останнім часом підкорили Довбаня. Вся віра у силу колгоспу зникла.

Щоразу говорив йому дядько Самійло й „кумпанія“, — пригадував він ідучи, — ти колись трохи менжував, свіжа копіячина завжди була. Біля землі своєї робив, жив не бідно й не багато, можливо гірше чим тепер, але зате був вільний — сам у себе був робітником і управителем. А в колективі скільки тих керівників — хто старший? Головне, не підійти до них — горді! А хто господар? Не добереш. Говорять, — ти, ми — тільки на бумазі. Безладно керуєте господарством, як цього ти, Довбаню, не помітив раніше. Доказиїнується до того, що скоро з голоду подохнете — це вже з цього урожаю видно — факт. Поки не пізно, ліпше всім виписатися з колгоспу, кинути його, послухай сам доброї ради. — Завжди після таких розмов уся „кумпанія“ дивилася з цікавістю на нього, чекали, що він скаже.

Спочатку Довбань суперечив, не погоджувався, а зараз на

його переконання, — їх докази правдиві, яскраві, за живе беруть, за серце, п'янієш від них — то ж здивує він дядька Самійла й „кумпанію“, як розповідь їм про свій вчинок, — зараз обізвав міркування Довбань і повернув до просторого дво-рища.

Слід воріт вибіг, лащучись, кудлатий пес.

З хати доносився невиразний гомін, мов гудіння бджіл у вулику. Крізь шибки сіялося бліде світло.

У кімнаті Довбаня стріли постійні відвідувачі вечорниць дядька Самійла. Всі ніби нетерпляче чекали на нього — на його розповідь про щоденні новини з життя колгоспу.

Довбань, вітаючись, обтрушував паморозь, яка легко вкрила його одяг, вимахуючи при цьому рукою, ніби розгонив клуби пару, що увірвалися з ним до теплого приміщення.

Дядька Самійла раніше по спискам сільради вважали за міцного середняка; був він колись навіть членом колгоспу — вигнали звідти за крадіжку та нехлюйське ставлення до роботи. Тепер він (як сам себе величав), — „індус“, вільний, мов пташка.

Багато з відвідувачів, і сам дядько Самійло, колишні баптисти; де вони тільки не були за своє життя — на коневі і під конем, а можливо й у банді.

— Чого стоїте, сідайте до гурту, — звернулася до Довбаня господарка.

Йому налили горілки й тягнули до гри у карти.

М'Все змінилося на гірше в сім'ї Довбаня.

Щоденні сварки та бійки не давали спокою дітям і дру-
Взаємини й хагній порядок, що залишався ніби в спад-
року, ід батьків — усе пішло шкереберть.

життяїна з дочкою працювали в колгоспі.

догляда, що зробив Довбань, це продав корову й трохи дитинстидбав пару коненят, дістав закинуті на горище гвоз-
за ними іншу не здану до колгоспу зброю. Привів до ладу та від йй хлів і запишався, різко хльоскаючи поперед себе своїм червоною китечкою батіжком. Куди б Довбань не добраватіг, як невідлучний супутник, виглядав у нього слід засмальцьованого, а колись рудого кожуха.

і З труднощами змінив, звичайно, з баришем, на ярмарку оні, з часом знову, а потім... увірвалося, не ті часи. Ніхто не купував худоби, ще такої миршавої, як у Довбаня.

— Це ж не ті ситі стригуни, що він гемблював ними в минулому. Миршава худоба колгоспові не потрібна й взагалі менджувати не стануть вони. Селяни всі майже в артілях, — з розпачем думав Довбань.

А дядько Самійло своїми розмовами розпалював Довбаневу злість проти усього нового, їм обом ненависного, — це через

них, через колгоспи, комуністів маємо ці збитки, ніколи не зможемо стати на рівні ноги.

І знову дома в Довбаня ще більші точилися сварки і бійки.

Звели з розуму колись спокійного чоловіка злі люди та мєнджуваньницькі могоричі, — говорили сусіди; раяли повернутися Довбаню до колгоспу, кинути недоречні витівки.

Іноді сумління брало Довбання, після ярмаркових невдач, — а що як справді... авжеж він їм нічого... назад можна, — і швидше ховав цю несподівану думку до найтемніших закутків свого серця, заливав її горілкою й гризотою.

Скоро потому Довбань зовсім припинив мєнджування. Важкувато стало, а тут ще нове лихо, — загинула одна конячина (обпоїв її — кров напала). Діти та дружина вимагали корови.

— Весна — а молоко для сім'ї, такої великої, як у мене, багато важить, — часами погоджувався сам із собою Довбань, але все частіше відвідував вечорниці дядька Самійла й насуплений, грізний повертав додому.

— Твоя дружина та дочка наперекір працюють тобі в колгоспі, сміються з тебе, чого мовчиш їм? Який же ти хазяїн свого двору? Ганчірка! От я б голову відтяв їй — тебе не слухатись, а ще люди трублять, — говорив до Довбаня, яхидно посміхаючись, дядько Самійло, розгладжуючи свою маленьку борідку. Мовчав, а потім і знову говорив, тихо, з переконанням, прикривши рукою рота, надував, тяжко позіхаючи при цьому, худі запалі щоки; горіли ізпід брів, темні, розумні очі. І ще дужче ятрилися Довбаннєві рани від цих розмов.

Зростала лють.

Весна, вона довго змагалася з холодами — та таки час узяв своє.

Все за один день ніби змінилося в оточенні і в усьому; зник сніг, лише у затінку, прикритий терміттям, заховався ще обглоданий лід. Дзюрчали струмені. Кругом радість, надзвичайна творча радість, для усього живого. Ростуть надії на майбутнє, пагонці трав, кожна деревина росте. Зеленою повіддю заливається земля.

Діти босоніж мчать по рихлій дорозі, що їм до вільгості ґрунту, дурниці — вони зеикають до всього — обмацати землю босими ногами, обцілювати її відголосками голосів, забавляючись грою різних своїх витівок на розлогихгородах, у затихлих чагарниках.

У хаті не висидиш. Вибігають хлопчаки на пастівники, залиті водою, лякають лелеку, що осанисто, гордо задравши дзьоба, рибалкою бродить над берегом, вичікуючи на розплід жаб'ячого царства.

Ніби океан — вибалок дороги. Біжать паперові кораблики водяними просторами. Напинає вітер з гір гімалайських паруси мрій — про теплі краї, недосліджені землі, моря, про фауни і флори казкові — рослинність чудову і звірі страшні. І пальмові тіні слід вій на обличчя спадають, бенгальські вогні мерехтять ув очах школяра. Він — капітан. Поверта за кермо біг мрій своїх до заток Індостану. Бурею, смерчем, погляд дитячий у даль. І знову біжать паперові кораблики, а за ними піратами журавлів переліт — маленькими цяточками линуть вони в синяві неба, що відбилось у чистій прозорій воді. Котики, білі, хороші, шовкові котики верболозу!

Весна на болоті — мов дівчина, ще замилювалася біля дзеркала, відчувши уперше свою дорослість. Весна у полі, у лісі, в селі. Гарно, надійно, просторо, а над усім — пругке, палке проміння.

Турботи й веселість життя сонцем спалахують в глибині очей під час розмов у кожної людини.

Тільки Довбань не поділяє цієї радості. Йому боляче, сумно і злісно. У нього в хаті знову вранці зчинилася сварка.

З якого розуму оце незлагоди? — Душа болить — спокою хоче, — думав Довбань.

Дружина не раз говорила:

— Годі тобі тинятися без діла, Довбаню, байдики бити, наговори різні слухати від таких, як і ти, волоцюг. Мусиш іти працювати до колгоспу. Дітвори бачиш скільки, треба ж дати їм їсти — і докірливо, з сумом, крізь сльози, дивилася на нього.

Упертість і підсвідоме почуття своєї гидотної поведінки примушували його бути таким, який він був зараз та й розмови дядька Самійла і „кумпанії“ залишили слід на його характері і вчинках.

Сіяв колгосп у полі.

А Довбань все тинявся від двору до двору, або спав. Вечорами у нього справ вистачало, — знову спати, вечорниці. Дружина бригадиром день-у-день, від світанку до ночі працювала в колгоспі, а з нею й дочка. В степу роботи багато — а рук обмаль — сили робочої бракувало.

Давно вже загубив Довбань батіжок з червоною китицею, а замість нього частіше з'являлася в затиснутих, тонких губах товста цигарка. Обволікав їдкий дим, пеленаючи синявою тяжкі думки, що породили дві глибокі зморшки на Довбаневому опуклому чолі.

Сплюював Довбань у пересохлу землю, кашляв і знову затаївся димом. Другу конячину він продав після того, як загинула перша. Тепер не було у нього ані коней, ані грошей, які розійшлися на борги й на зайву чарчину. Корови — нема.

Тяжко було Довбаневі без діла тинятися та ще у таку гарячу пору. Змалечку звик він до роботи.

— Це каторга, гірше тюрми, мати силу й марнувати її нуστο. Повернутися до колгоспу — ні, ніколи цього не буде. Робити на когось — ні защо, хилити голову перед кимсь, прохати, а що люди скажуть — сміятися будуть, — похмуро думав Довбань.

Одного дня він знову підбадьорився, — з колгоспу виписався та ще в робочу пору, весною — троє господарств.

Це було велике піднесення у відвідувачів дядька Самійла. Довбаня вітали за легку руку, гарний почин.

Після того Довбань твердо вирішив (сумніви його більше не брали), ніколи не повертатися до колгоспу й не пускати більше туди дружини й дочки, — а як що — згоню, уб'ю, а на своєму поставлю.

Небагато часу минуло відтоді, як залишив Довбань колгосп.

Тепер він, як хазяїн, звівся остаточно на нівець. Останнім часом вечорниці в дядька Самійла збиралися дуже рідко.

— Узимку, тоді можна буде розважити серце, — думав Довбань.

Багато колишніх відвідувачів вечорниць роз'їхалися на підробітки до міста, інші пролізли до колгоспу. Один лише дядько Самійло тримався міцно, він так само, як і раніш, розпалював ненависть проти усього нового, особливо проти колгоспів, в кожній людині, яка хоч трохи погоджувалася з його думками.

— Краще загинути, ніж піти до колгоспу, — говорив завжди дядько Самійло.

Одного разу, повернувшись стомлений і напідпитку з ярмарку, Довбань (ярмарки він ще відвідував з нічого робити); застав у хаті розгардіяш і голосіння дівчор. Він спитав у них:

— А де мати?

— У колгоспі, на зборах залишилися, щось дуже важливе вирішується сьогодні там, — відповів йому школяр.

Довбань голосно вилаявся. Запеклося йому серце злістю, зненавистю проти всіх і всього. В сліпій, звірячій люті безвідрадного становища бачив він ворога свого в дружині, що стала йому на шляху, наперекір роблячи.

— Аджеж я хазяїн і чоловік їй. Дочку з розуму збила — що хочуть, те й роблять. Більше не буду терпіти. Що це за життя? Лягати живцем у могилу. Вдома гине все — діти без догляду, а вона волочиться, мало їй дня, ночі дай, збори. Душу вимотали. Спалю! уб'ю! — спокійно, з виразом оніміння на обличчі, дістав Довбань захованого під ліжком залізного шворня, grimнув на дітей, вийшов на вулицю, пірнув у темряву й швидко побрів селом у напрямі колгоспу.

Збори колгоспу відбувалися у великому коридорі школи, в кінці якого було зіп'ято з поламаних парт і неохайно покладених шахівок невисокий поміст, що собою нагадував сцену. Під стелею в центрі коридору підвішено велику жестяну лампу, крім якої ще двоє менших весело блимали в тютюновому диму біля столу президії.

Збори були численні.

Над сотнями простоволосих голів нависла зосереджена тиша. В розчинені вікна вривався сполоханий вітерець, злегка перебираючи зів'ялим листям вінків, що нависли навколо портретів вождів, уквітчаних школярами.

Коли Довбань, дужче, ніж звичайно, насунувши картуза на лоба, пробився до приміщення крізь натовп, що зібрався біля дверей, перше, що йому впало в очі — це дружина, — вона трохи засоромлена, зніяковіла, схиливши голову на груди, сиділа на сцені у президії. В цей час хтось говорив.

Не вслухавшись в промову, яка Довбаня зовсім не цікавила, він відійшов у сутінь коридору, палаючи ще більшою зневажистію до цих зборів, — через них відбилась дружина, вони посіяли розбрат, непокору в сім'ї. Дружина через них стала йому ворогом.

Упізнавши Довбаня, до нього привіталось кілька односельців, він похмуро відповів і перейшов до іншого місця.

Щеміли до болю онімілі пальці від дуже стиснених кулаків; Довбань ледве стримував себе, щоб не кинутись до сцени.

— Хай кінчатся збори, тоді доведу при всіх, тут, чи на дворі, все одно, що значить її право, упертість, а якщо — уб'ю.

У цей час він учув своє прізвище. Дослухався. Голова артілі, доповідаючи про поширення скотарства, зосередив увагу зборів на значенні коня й зокрема, на той неприпустимий стан, в якому на сьогодні перебуває стайня і як приклад хорошої, зразкової роботи, згадав про недавнього колгоспника Довбаня; потім говорив іще про щось... і ще... але як Довбань не дослухався, про себе більше нічого не вчув він, лише тупо дивився в прикриті великим чубом, бліде обличчя доповідача, що далі вже говорив про класового ворога, який в артілі й поза нею, провадить свою розкладницьку роботу, за всяку ціну намагається підірвати міць колгоспу і щоб переконати усіх у вірності своїх слів — ілюстрував недавній вихід з колективу трьох господарств.

— Товариші, потрібно з'єднати всі наші сили для остаточного подолання ворога, нещадно викривати його на кожному кроці нашого життя, нищити, боротися з ним.

У коридорі школи тихо, тихо — урочисто. А голова колективу продовжував про все ще довго говорити,

— Виконати виробничі плани кожної бригади, змагатися за сумлінне ставлення до праці, битися за високоякісне виконання поставлених завдань перед кожним колгоспником.

Промовець кінчив і сів до столу.

Приміщення залили тривалі оплески.

Голова зборів оголосив про чергове питання.

Приймали до колгоспу.

Четверта заява була дядька Самійла.

Він сам устав з лави передніх рядів, щоб захищати свій вступ до артілі проти відводу. А відводи можливі, багато селян неполюбили дядька Самійла. Та на диво ніхто не виступив проти, а навпаки, навіть хтось висловився за дядька Самійла, що він ніби виправився відтоді, як його викинуто з колективу.

Мов грім ударив Довбаня — почорнів він від голови до п'ят, — що чує він, невже це правда? Ні, це сон! Це жарти! Аджеж він так недавно, півмісяця тому, розмовляв з дядьком Самійлом на звичайні, звиклі для них обох теми — колгосп.

Та це був не сон і не жарти — а дійсно дядька Самійла приймали до колективу.

Ніколи б не міг Довбань і подумати, — щоб цей камінь, а не людина в своїх переконаннях, дядько Самійло — зрадив самого себе. Він так запекло ненавидів колгосп, жив його хвилиnnими поразками. Дядько Самійло своїми розмовами домігся виходу з колгоспу багатьох селян, та й сам же Довбань, слухаючи його — залишив артіль. А що ж це таке, що примусило дядька Самійла подати заяву до колгоспу, які причини?

— Товариші, хто ще хоче висловитися за чи проти того, щоб дядька Самійла знову прийняти до колективу? — запитав голова, звертаючись до зборів.

Ніхто не брав слова, лише чути було з різних кутків коридору невиразні вигуки:

— Голосуйте!

— Все зрозуміло!

— Чоловік свій, хороший!

Після недовгої мовчанки, голова ще раз оглянув збори й промовив:

— Тоді голосую. Увага! — Хто за те, щоб дядька Самійла прийняти до нашої артілі, прошу підвести...

Вдруге блискавка прошила Довбаня, стиснулося серце йому від несамовитої злості. Все зрозумів Довбань, — це через дядька Самійла він і сім'я його терпіли стільки мук. Це через нього усі його поневірання й бідність. А де корова? Хліб? За що дружину убити він хотів? Ось хто мій ворог, мій і всіх. Не дати йому більше з пуття людей зводити. Не допустити звіря до колгоспу. — І він несподівано для всіх крикнув на все горло:

— Почекайте!!—Почекайте!!—Довбань, вимахуючи шворнем кинувся до дядька Самійла.

Всі злякано розступилися.

Довбань вибіг перед збори й завагався, на нього дивилися з цікавістю сотні суворих очей; він ніколи не промовляв у житті до такої кількості людей—але це була лише мить, бо зустрівшись поглядом з дядьком Самійлом, він відчув у собі силу, затрявся ще з більшою люттяю,—у нього вистачить уміння сказати усе, розкрити правду перед зборами,—до горла, душачи його, підступали тяжкі слова.

— Це,—уперши шворень у груди дядька Самійла, вигукнув Довбань,—це мій ворог!—Чуєте, мій!—Ваш!—Нас усіх! Він організував зборища у себе в хаті; він під'южував людей проти колгоспу, проти вас. Це від його розмов я й ті трое господарств кинули артіль. Є люди, що знають про все, хай скажуть, мовчати нічого. Кажу вам: Самійло, це наш ворог!—І, обернувшись до президії, зніяковіло промовив,—прошу, не відмовте, заяву свою забрати назад хочу, в колгоспі залишити,—затих якось, чудно уб'явши голову, оглянув спід лоба приміщення і, кинувши шворня в куток сцени, побрів до виходу.

На дворі Довбань спинився, щось зважив й швидкими кроками пішов до колективських стаень.

Співали перші півні.

А збори гули. Багато ще важливих, наболілих питань життя мусіли вирішити сьогодні колгоспівці.

Харків 1933

РЯДКИ ПРО МУЗИКУ

Слово честі — не базікаю,
А говорю я про те,
Як із радістю-музикою
Наша молодість росте.

Піднімайся, молодосте,
Наче пісня, навшпиньки.
Прислухайся, молодосте,—
Он літають літаки,

Ген вони літають високо
Над масивами води...
Хто таке хороше вишукав,
Кинув звуками сюди.

Хто це серце наше виспівав,
в пісні радісній, простій?
...Літаки літають високо,
Зал заслухався, застиг...

Наша радість неприхована,
не сумує вся доба.
Драстуй, Людвіге Бетховене,
Драстуй, Моцарт, драстуй Бах!

Наша радість в пісню вилилась,
Радість,

стримувана віки...
Вчора на концерті Гілельса,
Записав я ці рядки.

ІНЖЕНЕРИ

РОМАН

Продовження ¹

РОЗДІЛ ШОСТИЙ

Першою, як і завжди, прокинулася Лара. Розплющивши очі, вона зараз же глянула на будильник, що стояв на стільці коло її ліжка. Дзвоник у ньому давно вже зіпсувався. — Було чверть на сьому. Лара примружилась (бо була короткозора), щоб побачити, що робиться на ліжку коло протилежної стінки.

Саня ще міцно спала, загорнувшись у ковдру з головою. Тільки непокірний закруток волосся, вибившись спід ковдри, чорнів на білому тлі пошивки.

Лара підвелася на лікті и тихо гукнула:

— Саню!

На протилежному ліжку нічого не змінилось.

— Саню! — голосніше промовила Лара.

Ковдра трохи поворухнулася. Закруток волосся зник під нею.

— Саню! — ще раз гукнула Лара.

Спід ковдри прозвучало незадоволене бурчання. Потім голос набрав виразності й спитав:

— Ну, чого пристала?

— Чверть на сьому, — коротко повідомила Лара.

Відповідь долинула до неї по довгій паузі:

— Ну, й плювать. Я спати хочу.

— Спи на здоров'я, — сміючись, побажала їй Лара. — Але знай, що вже чверть на сьому.

— Ларко! Я тебе колись уб'ю! — погрозово скрикнула Саня, висуваючи на мить заспане й зле лице спід ковдри. — Невже ти не можеш зрозуміти, що я хочу спати?

— Чверть на сьому...

— Папуга чортова!

¹ Початок див. у № 1 „Червоного шляху“ за 1934 рік

І Саня знову сховалася під ковдрою.

Діалоги такі повторювалися мало не щоранку. Саме коли треба було йти на роботу, Сані найбільше хотілося спати. Навіть пізно ввечері, коли втомленій Ларі очі самі собою заплюшувались, вона була бадьора, ніби ввесь день нічого не робила, очі їй задержувато блищали, й вона ніяк не хотіла дати спокій своїй подрузі: розповідала, про все розпитувала, ділилася вражіннями сьогоднішнього дня й думками, обурювалася, що Лара вже спить. А вранці, щоб витягти її з ліжка, треба було вживати героїчних заходів.

Звичайно, при таких умовах, про вчасний вихід на роботу нічого було й думати. Раніш, як о сьомій годині, вони до лабораторії не приходили...

Зате, крім Петушека, до лабораторій ніхто ніколи не приходив з третім гудком.

Робітний день у лабораторіях проходив звичайно так:

Фактично роботу розпочинали, коли стрілка годинника перехоплювалася за сьому. А випадали й такі дні, коли співробітниця розходилися на місця аж за дві години після гудка... Збиралися вони в контрольній лабораторії, бо двері до дослідної завжди були заперті на ключ: там, прийшовши ще до гудка, таємниче ворожив, немов алхімік, Петушек. Що він робив ранками, ховаючись од усіх, того ніхто з дівчат не знав: прибиральниця, що часто перемивала йому посуд, не розуміючись на хімії, нічого не могла розповісти їм. Спершу його запирання надзвичайно інтригувало співробітниць лабораторій, а потім вони звикли до цього: не хоче, щоб усі бачили, як він робить, боїться наочно познайомити з своїми методами роботи, — ну й біс його забирай... Коли всі дівчата сходились, його повідомляли про це стуком у двері. Проте, дівчата частенько зловживали тим, що він ніколи не виглядав до дослідної лабораторії, не довідувався, чи є там хто: захоплені переказуванням усіляких новин, вони просто забували постукати Петушекові... Виходив він зараз же після стуку. Не хапаючись, розподіляв між співробітницями роботу на сьогодні. І цілий день потому ні до чого не доторкався: сидів за перегорожею, щось пишучи, або ходив поміж столами, іноді (коли був йому гарний настрій) розважаючи дівчат оповіданнями про Чехію, про її старовинну столицю Прагу, проте, як працюють по чеських хімзаводах. Та за працею все ж таки стежив уважно: зараз же підходив до тієї з дівчат, що з нею трапилася якась затримка, докладно пояснював (але ніколи не показував), що саме треба зробити...

Отож, Лара ніяк не могла сказати, що вона сама й її подруги сумлінно виконують свої обов'язки. Щоправда, від них цього ніхто й не вимагав. Алеж вона приїхала сюди зовсім не для того, щоб залишитися такою ж недосвідченою працівницею, якою випустив її технікум. Вона хотіла дістати на заводі ква-

ліфікацію, придбати той досвід, що дозволив би їй узяти справжню активну участь у будівництві країни.

І всі інші дівчата цього хотіли. Навіть Саня, яка здавалась найб їдужішою до роботи: її більш, ніж кого іншого, пригнічувала рутинна одноманітна лабораторної праці.

Потрібен був хтось, хто допоміг би їм це бажання здійснити.

Можливо, новий завідувач це зробить. Він тут уже, вчора на хвилину завітав до лабораторій. І, здається, йому дали кімнату в цьому ж будинку, в цьому ж коридорі... А втім, навряд чи допоможе він їм чимсь. Про нього ходять на заводі чутки, що з нього непоганий лабораторний дослідник, але мрійник і фантазер. Мрійника хіба потрібно лабораторіям і їм, лаборанткам та хімікам-аналітикам? А крім того, одягається він... одягом він напевне цікавиться більше, ніж хімією.

Лара скинула з себе ковдру, спустила ноги на підлогу і почала вбиратися.

Робила вона це так, щоб натворити якнайбільше шуму в кімнаті: тупотіла ногами, навмисно натикалася на стільці. Не давала Сані заснути знову.

Кілька хвилин Саня не ворушилась — удавала, що знову заснула. Але не витримала таки: рвучко повернулась, висунула розлючене лице спід ковдри і з серцем спитала:

— Доки ти тупотітимеш, мов бегемот?

— Поки ти не встанеш, — сміючись, одповіла Лара. — Час уже, Саню. Ми й так спізналися... А спатимеш далі, по-стараясь тупотіти, мов два бегемоти.

— Подумаєш, яка ретельна лаборантка! — огризнулась Саня. — Ніколи ми раніш не просипали неначе... Встигнемо. Нікуди не втече від нас лабораторія.

— Не втече, звичайно...

Лара не договорила. Вона хотіла сказати ще, що таке ставлення до роботи аж ніяк не личить комсомолкам, свідомим будівницям соціалізму, що вона взагалі не вважає за роботу те, чим вони займаються в лабораторії. Але знала, що Саня заперечить на це, що ніхто від них іншого не вимагає, — отже, з їхньої роботи всі цілком задоволені. І матиме рацію...

— Ну, а не втече, я ще посплю, — порішила Саня.

— Як хочеш. Але я сказала, — спати не дам. Так і знай.

Сані лице стало ще зліше, але за мить вона засміялась і зовсім скинула з себе ковдру.

— От чортова дівчина, таки розігнала мені увесь сон... Ну, можеш більше не тупати й на стільці не натикатися. Я починаю вдягатись.

Але тільки за півгодини, прибравши в кімнаті й випивши по склянці чаю, пішли вони на завод.

Увійшовши до контрольної лабораторії, вони побачили, що там нікого ще немає.

Саня була надула вже губи, збираючись вилаяти Лару, що та потягла її сюди так рано, але зараз же вхопила її за рукав і показала на двері дослідної лабораторії.

Вони були відчинені.

Останній місяць вони такого не бачили. Здивовано глянувши одна на одну, вони стали навшпиньки й тихенько підкралися до тих дверей.

За ними так само нікого не було. Зате зза перегорожі долинули до дівчат спокійні голоси: Петушеків поважно розповідав щось, а чийсь незнайомий, трохи тріскуний, перебирав його.

— Новий завідувач, — прошепотіла Саня.

— Очевидно, — так само пошепки відповіла їй Лара.

— Про що ж вони там говорять?

Дівчата прислухались, але жодного слова не змогли розібрати.

До краю зацікавлена, Саня спробувала підійти ближче. Навшпиньки переступила через поріг. Але, необережно спершись рукою на стіл, зачепила там якусь посудину. Посудина хитнулася і дзенькнула.

Голоси за перегорожею враз ушухли. А далі стукнув одсунутий дзиглик, і в дверях з'явилася широка постать Петушека, яка загордила їх, не дозволивши Сані зазирнути до кабінету. Єдине, що вона встига помітити, було: елегантний рудий черевик розгойдується високо над підлогою; видно, той, кому він належав, сидів просто на столі.

— Будь ласка, — промовив Петушек, нічим не показуючи свого ставлення до цього не зовсім красивого вчинку Саніного, — пройдіть назад до контрольної й там заждіть, поки зберуться всі. Коли ж зійдуться, не відмовте постукотіти сюди... Як завжди.

— Добре.

Це все, що Саня могла йому відповісти.

Петушек провів її до дверей і щільно зачинив їх за нею. Зробив він це з властивою йому самовпевненістю.

— Чортів чех! — добродушно вилаялась Саня. — Не дав мені й слова почути. І тільки черевик я в нового зава нашого й побачила... Нічого, дорогий черевик, гарний...

Лара думала про інше.

— Отже, нічого в нас не змінюється, — по паузі розчаровано промовила вона. — Петушек сказав: як завжди... А на заводі говорили, що Каргат — відомий хімік, один з найкращих знавців хімії вугілля. Говорили, що він зовсім інакше поставив роботу в лабораторіях... А вийшло як завжди...

— А чого, власне, ти хочеш, — перебила їй Саня, — що отак вічно ниєш: і те тобі не подобається в лабораторіях, і брудно тут, і зір тобі з неба не дають хапати. Правильно, дуже брудно тут. І ніхто нас нічого не вчить... — Саня подумала мить і

несподівано запропонувала:—знаєш що, Ларко? Давай подамося на інший завод.

— І Петушек такий же самовпевнений, — не слухаючи її, сказала Лара.—Гоголем ходить...

— От йому, справді, варт було насипати солі на хвіст.

Обидві вони, як і всі співробітниці лабораторій, не любили Петушека, не зважаючи на його незмінну ввічливість і коректність, які здавалися їм неширими. Він ніколи нікого з них не образив, не сказав жодного брутального слова. Та дівчата відчували, що він раз назавжди провів між ними й собою грань, яка, на його думку, повинна була відрізняти цивілізованого європейця від усіх без винятку аборигенів цієї неєвропейської країни. Вони ніколи не забували, що в особі Петушекової мають лише фахівця, якому доручено керувати лабораторією. Ніколи не довелося їм відчути його звичайною, подібною до себе людиною...І, найголовніше, він ніколи не підходив до стола, щоб працювати, коли в лабораторіях був ще хтось: уперто не хотів, щоб будьхто перейняв його способи роботи. Залишався тут після роботи або приходив годин за дві до гудка. Дівчатам же, хоч і були вони досить легковажні, хотілося вміти робити краще...

— А тепер сидить наш чех з новим заводом,—сумно закінчила Саня, і всякі гидоти про нас, мабуть, розповідає,—проти нас його настрєнчує. А якщо він захоче, багато чого може про нас розказати. Адже він нас і за лаборанток не вважає, хоч і сам винний у цьому: нічого нас не вчив, нічого нам не показував... От про що насамперед повинен знати Каргат.

— І, найголовніше, Каргат дуже легко всьому повірити може,—додала Ларка й показала на столи.—Оце він уже бачив.

— А прийшли б ми раніше, перехопили б його, пояснили б, зовсім інакше справа могла повернутися. Усі закордонні знання свої Петушек примушений був би нам передаги.

— Ти б ще довше спала...

Саня зневажливо глянула на неї.

— Ти гадаєш, що я боюсь?—несподівано й непослідовно спитала вона.—Нічого подібного. Якщо Каргат, настрєнчений Петушеком, спробує зробити мені або будькому з нас зауваження, я такого йому наговорю, що він од мене, мов опечений відскочить.

Лице їй стало задерикувате й призириле. З таким виглядом вона мало не завжди розмовляла з Петушеком, коли той був незадоволений з неї. І переговорити її йому ніколи не щастило: останнє слово звичайно лишалося за нею...

Лара й Саня зовсім недовго пробули на самоті, отак обговорюючи стан і готуючись до першої зустрічі з новим завідувачем. Прийшло ще три співробітниці.

Та не встигли вони привітатися не встигли Ларка й Саня розтулити рота, щоб поділитися з ними такою сенсаційною новиною, як присутність у лабораторіях нового завідувача, двері до дослідної раптом розчинилися, і в них з'явився Петушек. Він подивився на здивованих з такої несподіваної й незвичайної його появи дівчат і посміхнувся, як посміхаються люди, що їм доводиться виступати в не зовсім звичній для них ролі й які не вірять в успіх дорученої їм місії. Потому з офіційним виглядом промовив:

— Микола Дмитрович Каргат,—наш новий завідувач, попросив мене переказати вам таке: він дає вам п'ятнадцять хвилин на прибирання лабораторій. Будь ласка, перекажіть це й тим, хто ще не прийшов.

Сказавши, він повернувся був, щоб знову зникнути в дослідній, але зупинився й подивився через плече на Саню, й лице йому знову оздобилось посмішкою. Він знав, що в таких випадках вона неодмінно щось висловить. І таки не помилився.

— Перекажіть нашому завідувачеві,—погордливо заявила Саня,— що ми робимо тут не за прибиральниць і що ми краще за нього знаємо, коли саме нам треба прибирати за собою. Насправді вона вважала, що Каргатова вимога цілком справедлива. В хімічній лабораторії повинно бути чисто — це абеткова істина. Але їй не сподобалося те, що мало вигляд надзвичайно бюрократичний: навіть перше розпорядження передавати через когось, тим більше через Петушека. Міг сам вийти й сказати.

Інші лаборантки (крім Лари) хотіли були додати до її слів ще щось гостре, але Петушек випередив їх, мовивши до Сані:

— Товариш Каргат вийде сюди за чверть години, коли закінчить розмову зо мною. Тоді ви самі скажете йому це й усе інше, що вигадаєте за цей час.

І зачинив за собою двері.

Дівчата весело розсміялися.

Які однакові всі нові завідувачі! З'являються сюди, не знаючи, що то є завод і заводські лабораторії — вимагають, щоб тут було чисто, мов у лікарні. І кожному з них треба доводити, що заводська лабораторія, прибрана сьогодні вранці, ввечері стає такою ж, якою була вчора, що на прибирання зовсім не варт витрачати час... Доведуть вони це й Каргатові — ось хай тільки з'явиться він сюди. Про нього говорять, що він фантазер. Ну, так вони швидко познайомлять його з дійсністю.

І ті співробітниці, що прийшли до лабораторії протягом цих п'ятнадцяти хвилин, цілком приєдналися до цих думок. Так, вони покажуть цьому вченому, який далі лабораторії своєї нічого не хоче бачити, що таке завод!

Лара не брала участі в цих розмовах, бо не вірила в щирість своїх подруг. Але з цікавістю прислухалась до них, по-сміхалась і поглядала на годинника...

Якби дівчата, подібно до неї, стежили за годинником, вони побачили б, що Каргат увійшов до лабораторії точно за чверть години. Обтягнений бездоганно чистим білим халатом, він зупинився на мить на порозі й абсолютно байдужим поглядом окинув кімнату й присутніх. На нього, здавалось, аніяк не вплинуло, те, що співробітниця й пальцем не поворухнули, щоб виконати його розпорядження.

— Добридень, — звичайно, немов бачився з ними вже не вперше, привітався він.

Дівчата переглянулись: од цієї байдужості їм стало трохи не по собі. Такого ставлення до себе вони не ждали. Всім їм, і Ларі, здавалося, що Каргат, вийшовши, або почне лаятися, або прочитає їм довгу й нудну нотацію...

Ясно стало, що зараз тут відбудеться щось несподіване й неприємне.

Це стверджував і вигляд Петушека. Він увійшов сюди слідом за Каргатом і зупинився за його спиною. Мало не на голову вищий за нового завідувача, він з цікавістю поглядав зза нього на дівчат і посміхався. Те, що мало тут статися, наперед видно потішало його...

Кілька секунд дівчата й Каргат мовчки дивились одне на одне. Вони вивчали його, старались угадати, що він зробить чи скаже. Готували відповіді. Його ж погляд нічого не говорив.

Потім він підняв ліву руку, щоб глянути на годинника, і тихо мовив:

— Двадцять хвилин на восьму...

І погляд його зупинився на найближчій до нього лаборантці — на Сані, яка виступила вперед, щоб першою стати до бою з новим завом. Але той ступнув до неї й тоном, що його можна було назвати чемним, попросив:

— Покажіть мені, будь ласка, ваше робітне місце.

Саня здивовано подивилась на нього: про яке таке місце він говорить? Якщо він хімік, то повинен розуміти, що вона звичайно робить там, де їй зручно, й вона, цілком незалежно знизавши плечима, відповіла:

— Я не розумію, чого ви від мене хочете?

Ухвальний шелест, що тихо пролунав за її спиною, сказав їй: відповіла вона саме так, як було треба.

Нічого на лиці Каргатові не ворухнулось. Погляду свого він од Саниного обличчя не відірвав ні на мить. І тон його залишився той самий. Він тільки трохи змінив форму свого прохання:

— Покажіть мені, будь ласка, де ви вчора працювали.

Усім виглядом своїм показуючи глузливе ставлення до

цього, як на її погляд безглузлого прохання, Саня ще раз знизала плечима й підвела його до стола.

— Ось тут.

Каргат на мить одвернувся од неї, щоб глянути на стіл і на годинника. Подумав трохи. І, знову втупившись їй у лице своїм холодним, байдужим поглядом, тим же тоном запропонував:

— Незалежно від того, ви це зробили чи хтось інший, протягом п'ятнадцяти хвилин ви повинні знищити весь цей бруд, усі ці, я б сказав, сліди вашої розбещеності. Посуд має бути чисто вимитий і поставлений до призначеної йому шафи. Стіл повинен мати той колір, що ним його пофарбовано,—білий... чи зрозуміли ви мене?

Саня розсміялась: з цим номером йому не пощастить. Вона зрозуміла його тактику: виступити не проти всіх ураз лаборанток, а проти кожної з них окремо. Ну, не з такими наївними, як йому здається, людьми він тут здибався... Вона повернулась до нього, щоб насмішливо заперечити:

— Ви...

— Я вас спитав: чи зрозуміли ви мене?—не дав їй сказати другого слова Каргат.

Погляди їхні зустрілись. І Саня відразу усвідомила, що він не слухатиме її, не дозволить їй і слова сказати, що байдужість його їй чемність—цілком удавані. Насправді ж, якщо не виконає негайно його розпорядження, він... Вона не могла догадатися враз, що саме він зробить, але ясно було їй: його ніщо не спинить, а їй від цього солодко не буде. Вона навіть відчула раптом, як холодні мурашки пробігли їй по спині. Те, що хотіла вона йому сказати, вмить вилетіло їй з голови.

— Так, я вас зрозуміла,—тільки й спромоглася вимовити вона.—Але ж...

— Отже, п'ятнадцять хвилин,—закінчив розмову Каргат.—Не більше.

І, круто повернувшись, одійшов від неї.

Саня почала вдягати халат, не оглядаючись на своїх подруг: їй було соромно, що вона, завжди така вперта, нічим не змогла обірвати Каргата. Проте, не поспішала: прислухалась, що робитиме Каргат далі. І—чи не знайдеться яка інша лаборантка, що зможе дати йому рішучу відсіч?

Прямо від неї він підійшов до другої дівчини й тим же тоном попросив її:

— Покажіть, будь ласка, де ви вчора працювали.

А далі все повторилося слово в слово, рух у рух. Дівчина спробувала була заперечити, але наслідок був той самий.

Сані відлягло від серця: не сама вона... Засукавши рукава, вона заходилася перемивати посуд. Правильно, давно слід цю гидоту зліквідувати.

Посмішка Петушекові не зникла зовсім, але значно пову-

жчала. Він був до краю здивований. Адже він цілком певний був, що співробітниця лабораторій, які не пропускали без гострих заперечень жодного зауваження, такого наговорять Каргатові, що той дуже скоро відмовиться від думки завести в лабораторіях потрібну чистоту. Вони ж неремствиво виконували те, що він їм так чемно наказував.

Мало того, він наказав лише двом. Решта ж, зрозумівши, що те саме буде з ними, самі попідишли до своїх місць і почали їх прибирати.

Каргат усе ж таки підійшов і до них. Але обмежився тим, що нагадав їм про час, протягом якого вони повинні впоратися з цією роботою:

— П'ятнадцять хвилин. Не більше.

Лише одна Лара не підійшла до свого столу. Стояла серед контрольної лабораторії, примруживши свої великі сірі короткозорі очі — стежила за тим, що відбувалося навколо неї. Їй не подобалася поведінка Каргатова, але... яким іншим способом міг він примусити дівчат виконати своє розпорядження?

Обійшовши всіх, підійшов і до неї із своїм байдужим проханням показати йому вчорашнє своє місце. Вона провела його до дослідної лабораторії й зупинилась там, де він бачив за роботою Петушека. Каргат скоса глянув на неї, але тону свого не змінив.

— У такому разі, — рівно промовив він, — подякуйте Ігнатієві Карловичу: це він прибрав сьогодні ваше місце.

Лара ще більше примружила очі й іронічно відказала:

— Пробачте, але я залишила вчора це місце таким, яке є воно зараз.

— Це вірно, — potwierдив Петушек, підійшовши до них. — Лаборантка Горленко — виняток: вона завжди прибирає своє місце. Її місце — єдине в лабораторіях, де я можу працювати.

Каргат уважніше подивився на ту, кого Петушек назвав так офіційно, лице йому на мить утратило байдужість і трохи покращало від привітної посмішки.

— Ну, знаєте, — просто сказав він, — ви мене приємно здивували. Я просто радий, що є тут хоч одна людина, яку можна назвати лаборанткою. Інших можна буде так назвати трохи згодом... Ну, що ж — посидьте, почекайте, поки скрізь не буде так чисто, як у вас.

І, ще раз коротко, але весело посміхнувшись дівчині, відійшов од неї, знову зробивши лице своє холодним...

У нього чудова посмішка... так Ларі здалося.

Протягом найближчої півгодини до лабораторій одна по одній приходили лаборантки й хіміки-аналітики. І з кожною до нудоти одноманітно повторювалась та сама сцена, немов не живою людиною був Каргат, а надовго заведеним манекеном. Він мовчки чекав, поки вони знімуть пальта, а потім

хутко підходив і з найможливішою ввічливістю тим самим способом, що й перших, примушував прибирати своє місце. І жодна з них не запротестувала.

Це трохи розважало вже тих, хто мив посуд і столи.

Коли хто з них закінчував прибирати, Каргат уважно й причепливо оглядав зроблене, пальцем показуючи на кожну плямку, залишену на столі, на кожну найдрібнішу смугу на посуді — він помічав їх з першого погляду:

— А це що?

І аж після того, як усе починало сяяти найблискучішою чистотою, дозволяв готуватися до сьогоднішньої роботи...

О восьмій годині столи в лабораторії різали очі своєю ідеальною білістю, а весь посуд, перемитий, стояв у шафах. Лаборантки ж не відходили від своїх місць. З ніяковими усмішками поглядали одна на одну, на Каргата, довкола себе з таким виглядом, немов не вірили, що лабораторії можуть мати отакий вигляд, що це вони прибрали їх. І декому з них мимоволі промайнула думка, що стало тут зовсім не погано — серед такої чистоти робити можна продуктивніше.

Каргат ще раз пройшовся вздовж обох столів, зайшов до дослідньої, перевіряючи востаннє наслідки цього несподіваного й негайного прибирання. І хоч усюди було надзвичайно чисто, ні обличчя йому, ні поведження ніяк не змінилося, наче таке чудове виконання його вимоги зовсім не дало йому задоволення.

Зупинившись серед контрольної лабораторії й запросивши всіх вислухати себе, він сказав:

— Я насамперед вимагаю, щоб однині обидві лабораторії мали бодай такий вигляд, який мають зараз. Проте, я певний, що найближчими днями, коли ви самі усвідомите, що для успішної роботи в хімічній лабораторії потрібна передусім чистота, ми доможемося кращого. Отже, пам'ятайте, будь ласка, завжди: лабораторії — не свинарні, а ви робите в лабораторіях, а не в якомусь іншому місці... Учора головний інженер заводу сказав мені, що контрольна лабораторія подає йому такі протоколи аналізів, що з них ніяк не можна судити, чи продукція не попадає в аналіз, чи навпаки — аналіз не відповідає якості продукції.

Це були перші гострі вирази, що їх припустився Каргат. І видно було, — припустився цілком обдуманно; голос його не втратив чіткості й холодності.

І через це ця образа болюче вдарила дівчат. Дехто з них, хоч був свідомий, що Каргат має рацію так говорити, що не дасть він їм зараз і рота розтулити, ступнули були до нього, щоб обірвати його, дати йому відсіч: не сміє він так розмовляти з ними... Це була остання спроба запротестувати.

Каргат попередив її, мовивши:

— Даруйте мені цей прикрий вислів. Але я мусів назвати

власним ім'ям те, що побачив тут. Я бачу, що це слово вам не подобається, що ви хочете заперечити мені. Будь ласка, заждіть до кінця робітного дня, коли наші виробничі взаємини зможуть стати ще й просто товариськими. Тоді я охоче вислухаю всі ваші заперечення. Зараз для заперечень бракує часу... Так, я вважаю вас усіх за винних: і вас, лаборанток, і того, хто керував дотепер вашою роботою. Єдине, що трохи виправдує вас, лаборанток, це те, що ніхто рішуче не вимагав од вас чистоти.

Він подивився на Петушека, і той зразу ж відвів свій погляд убік, ніби останні слова не до нього стосувались.

— Але чи може це бути виправданням для хіміків, за яких, я певний, усі ви себе вважаєте, судить самі. Я в усякому разі не можу поставитися, як до хіміків, до людей, які працюють серед бруду і з брудним посудом... Не на мене, а на себе вам треба обурюватися.

Каргат помовчав трохи, пильно приглядаючись до дівчат.

Коли погляд його спинився на Ларіному обличчі, в очах його промайнуло щось подібне до посмішки. І він сказав їй:

— Те, що я досі казав, до вас, товаришко Горленко, не стосується.

І, звернувшись до решти, мовив далі:

— А тепер вислухайте кілька слів про порядок подальшої роботи в цих лабораторіях... Отже, ви запам'ятали, що основа всієї вашої роботи — чистота. Але я чув тут, що ви ціните кожную хвилину свого вільного часу, що для чистоти ви не можете виділити жодної секунди зверху восьми годин, які ви маєте відробити тут. Цілком згоджуюсь з тим, що позаробітний час належить виключно вам. Але робітний час належить лабораторіям. За рахунок розмов, що точаться між нами тут, устигайте закінчувати свою роботу за п'ятнадцять хвилин до гудка. Цієї чвертки години цілком вистачить, щоб прибрати після себе... І, нарешті, останнє й чи не найголовніше: перші з вас прийшли сюди за п'ятдесят хвилин після гудка, а остання за двадцять хвилин до восьмої. Я не знаю, як ви звете це: трудовою дисципліною чи ледарською розбещеністю. І не хочу цього знати. Тільки з завтрішнього дня робота в лабораторіях розпочинатиметься точно о шостій. Ніяких запізень.

— Маємо цілком нові порядки, — іронічно шепнула Саня своїй сусідці.

Вона хотіла показати своїм подругам своє цілком зневажливе ставлення до Каргата, хотіла сказати, що вона не здалася, що лише розпочинає війну з ним. Але не зміркувала, що в тій тиші, яка панувала зараз у кімнаті, слова її долинуть до Каргата.

— Так, матимете порядок, — підхопив він ті слова. Тільки не порядки й не нові, а звичайний порядок, що без нього немислима праця не лише в наших лабораторіях, а взагалі

ніде... А коли хочете, товаришко, цілковитої відвертості, то слова ваші свідчать, що вам геть чисто бракує того, що зветься відповідальністю за свою роботу. Свідомість оцієї самої відповідальності й свідомість завдань, що стоять перед нашим заводом і його лабораторіями, дає мені цілковите право вимагати від вас точного виконання моїх розпоряджень. І я найширше використаю це право... Отже, перше моє розпорядження: чистота й початок роботи точно в призначений час.

Ця сповнена сарказму відповідь була сказана зовсім не саркастичним тоном. Здавалось, Каргат не говорить, а читає щось зовсім йому не цікаве.

Сказавши, він поволі обвів кімнату поглядом.

Кожна з лаборанток могла б сказати, що саме на неї він пильно подивився. І якщо слова його звучали байдуже, то погляд цей показав їм, що він зовсім не спокійний, що просто він добре володіє собою, вміє в собі тримати свої почуття... Краще не сперечатися з ним зараз.

Потім, повернувшись до Петушека, запропонував йому:

— Отже приступайте до роботи, Ігнацію Карловичу. Сьогодні всі співробітниці ще в вашому розпорядженні. Дослідна робота розпочнеться завтра... І, будь ласка, уважно стежте, щоб усюди було чисто... Коли розподілите роботу, не відмовте зайти до мене.

Повернувся й твердим кроком вийшов до дослідної лабораторії. Зник за дверима перегорожі.

РОЗДІЛ СЬОМИЙ

Каринський поволі й замислено йшов заводським подвір'ям. Руки заклав за спину, втупився поглядом у землю. Про щось напружено думав.

Серед подвір'я він зупинився й нерішуче подивився вбік лабораторій: йому хотілося зайти туди, побачити Каргата. Але повернувся й попрямував у зовсім протилежний бік — до риштування, що підвищувалося за одним з корпусів заводу...

Старе було те риштування...

Коли його споруджали, вірилося, що дошки не встигнуть утратити свого первісного свіжого кольору — такими ж новенькими будуть і коли зніматимуть їх. Вірилося, що ще на початку зими новий сублімаційний цех, устаткований за останнім словом сучасної техніки, дасть першу партію своєї продукції — сніжно-білого нафталіну. І хімоб'єднання квапило з будівництвом нової сублімації: новий корпус цеху виріс протягом двох місяців.

Але восени будівництво довелося згорнути. І з того часу технічний відділ об'єднання ще й досі не спинився на будь-якому з численних варіантів сублімаційних камер.

Про що вони там, у техвідділі, раніш думали, — невідомо.

Восени риштовання поливали дощі, цілу зиму лежав на ньому сніг. І тепер дошки посіріли, де-не-де почали вже гнити, риштовання розхиталося... Коли варіант, нарешті, буде затверджений, чи не доведеться робити риштовання знову — викидати на це гроші й час?

А як затрималася через це вся реконструкція заводу!..

Каринський підійшов до невеликого бараку, що майже приткнувся до риштовання нового цеху. Постояв трохи, наче роздумуючи: чи заходити? Штовхнув двері й увійшов до напівтемного, освітленого тьмяненькою електричною лампочкою приміщення.

Тут містилася контора виконроба, якому тепер нічого було робити...

Коло нефарбованого старого столу, що на ньому стояла скляна чорнильниця-невиливанка з давним-давно висушлим чорнилом і ще торік рясно засиджена мухами, а також валявся незаструганий недогризок олівця, сиділо двоє: сам виконроб Динченко і, прізвище, людина тиха й скромна, і завідувач відділу капітального будівництва, інженер Маєвський, літній, високий, поважний.

Обидва вони повернулися на рип дверей.

Побачивши директора, Маєвський ураз звівся й ступнув до нього назустріч.

— Сергій Павлович!—радо гукнув він.—А я оце до вас хотів був піти—про свою поїздку розповісти.

Каринський досить міцно стис простягнену до нього руку й, одсунувши кепку мало не на потилицю, спитав тоном, який ясно говорив, що нічого нового й цікавого він од Маєвського не жде:

— Ну, як іздилося? Що привезли?

Як і гадав Каринський, Маєвський сумно розвів руками.

— На превеликий жаль, нічого не привіз, хоч як старався. Діпрохем, бачте, нового варіанта опрацював, так вони над ним замислилися. І, здається мені, надовго замислились... А через них і мені соромно в очі вам глядіти: почуття, що ні за що дістаєш од заводу платню, що не дають тобі робити й наказують сидіти з зав'язаними руками,—просто огидне почуття... Той день, коли техвідділ затвердить, кінець-кінцем, якийсь з варіантів,—найщасливіший день для мене буде... Але коли він прийде—цей день?..

Каринський присів на стілець і якийсь час нерухомо сидів, ні на кого не дивлячись. Лише пальці його руки, що нею він сперся на стіл, машинально схопили недогризок олівця й почали поволі й тихо щось вистукувати ним.

Щосили бухнути кулаком і вилаятися—довго, гостро й брутально вилаятися хотілося йому. Алеж цим техвідділ хімоб'єднання від застарілого бюрократизму не вилікуєш, затверд-

ження проекту сублімаційних камер не прискориш. Цим навіть душі не відведеш.

І він рівним голосом спитав:

— Що ж вони там хоч говорять?

Маєвський махнув рукою.

— Говорять вони багато, надто багато. Та певного — ані слова. Обіцяють протягом цього місяця все розв'язати, дати нам найточніші директиви...

Цілу зиму чуємо ми це.

— Так я їм і сказав. І ще дещо додав — чого в більш-менш спокійному стані не повториш... Нічого їм не дошкуляє... Я просто не розумію цих людей! — Голос Маєвського зазвучав обуренням. — При всякій зручній і незручній нагоді вони, що є духу, кричать про індустріалізацію, про добу реконструкції, обома руками підписуються під п'ятирічним планом, присягаються виконати його за чотири роки. А справді... Ет!

Маєвський ще раз прикро махнув рукою й сів.

Кілька хвилин минуло в мовчанні. Каринський усе ще постукував олівцем по столу, і це був єдиний звук, що трохи порушував тишу цього холодного й темного приміщення.

Маєвський поглядав на нього, чекаючи, що той ще його спитає.

Динченко сидів, згорбившись, і замислено водив пальцем по ребру стола.

Він і почав говорити.

— Сергіє Павловичу, — поглядом стежачи за своїм пальцем, мовив він, — дозвольте мені дещо в вас спитати.

Каринський байдуже глянув на нього й кивнув:

— Прошу.

Виконроб трохи зніяковів, але спитав:

— Скажіть, чи є в техвідділі хімооб'єднання хоч одна людина, що знала б наш завод так, як знаю його — ну, хоч би і я, людина з хімією майже незнайома?

Постукування олівця об дошку стола припинилося. Каринський з цікавістю придивився до скромної постаті виконроба.

Останні кілька днів думаючи про стан з новим сублімаційним цехом, щоразу приходив він до висновку, що завод сам повинен втрутитися в справу затвердження проекту, повинен припинити цю тяганину. І відповідь на виконробове питання являла собою невідійману частину тієї основи, що на ній базувався цей висновок.

— Гадаю, — відповів він, — що ви, не хімік, знаєте його краще, ніж будьхто з об'єднанівських хіміків. Ви щодня тут на заводі.

Динченко злегка посміхнувся: йому приємно було почути таке від директора. І мовив далі:

— І, скільки я знаю, після того, як об'єднання, кінець-кінцем, зупиниться на варіанті, цей варіант повинна ще затвердити

наша технічна нарада й головний інженер. Не об'єднання ж, а завод відповідає й за самий проект і за його здійснення. Адже так?

— Правильно, — кивнув Каринський і поклав олівець назад на стіл. Так, виконроб прийшов до того ж висновку, що й він. Щоправда, обидва вони зовсім не знавці хімії. Але хіба це причина, щоб не замислюватися над цим серйозніше.

— А чи знайомі ви й Валентин Модестович з розробленими варіантами цих самих сублимаційних камер?

— Ще й як знайомі!

Виконроб помовчав, обдумуючи останні свої слова, видимо рішучі, бо він ще нижче схилився до стола, а палець його забігав нервовіше.

— Я, можливо, не в курсі справ, — обережно попередив він. — Але мені здається, що я повинен сказати вам про свою думку... Хіба завод сам не зміг би вибрати найефективніший в наших умовах варіант і наполягти в техвідділі, щоб вони затвердили його? Адже вони повинні рахуватися з заводом...

Каринський якийсь час дивився на нього, замислено посміхаючись.

Так, саме про це думав він. Але й досі ще не відважився висловити свої думки: не вважав себе за такого компетентного в подібних суто-технічних питаннях. А крім того, здавалося йому: якби можна було так зробити, Русевич давно вжив би всіх заходів. Невизначеність стану з сублимацією не абияк нервувала головного інженера.

Не відповівши Динченкові, він повернувся до Маєвського, який так само здивовано й зацікавлено дивився на свого скромного помічника, й спитав:

— А що ви про це думаєте, Андрію Олександровичу?

— Знаєте, — зараз же захоплено обізвався той, — це ідея! І ідея, я б сказав, багатюща. І проста. Незрозуміло навіть, як ніхто з нас, інженерів — ну, хоч би й я — до такої елементарної речі не додумався?.. Що ми тут усі значно краще на заводських справах обізнані, ніж урядовці з об'єднання, в цьому ніякого сумніву бути не може. Щоб там не було, а завод, як на них, — напівабстрактна промислова одиниця. Адже мало хто з них побував у нас. А якщо й побував, хіба встиг вивчити індивідуальні особливості, так би мовити, лице заводу? Хіба в об'єднанні можуть знати конкретно, як саме завод наш робить, що саме йому там треба?.. А через це й виходить, що вони не знають, на якому ж варіанті камер їм зрештою спитися, який же з тих варіантів у наших умовах дасть найефективніші наслідки. Правильно я говорю?

Каринський з добродушною іронією зауважив:

— Ви трохи поширено висловили те, що хвилину тому ми почули від товариша Динченка... А мені хотілося б знати, що скажете ви по суті його пропозиції.

— Двох думок тут бути не може... Треба, щоб Валентин Модестович поїхав до об'єднання й довів техвідділові, що оцей, мовляв, варіант найпридатніший для нас, що за нього ми можемо відповідати повною мірою, що далі ми чекати не можемо, що ми повинні якнайскоріше повернути державі гроші, які вона дала нам на будівництво нової сублімації. І треба, щоб Валентин Модестович говорив цілком авторитетно. Останні слова примусили Каринського пильніше глянути на Маєвського: що саме хотів він підкреслити ними?... Але спитав зовсім інше:

— І ви гадаєте, що техвідділ пристане на нашу думку?

— А звичайно, пристане... В техвідділі навіть радітимуть, почувши від нас таке. Адже, згодившись, вони ж двох зайців уб'ють: і питання про наші сублімаційні камери зникають, і найстрашніше — відповідальність за них — на нас перекладуть. Чого ж їм ще?

Відповідь здавалася цинічною. Але Маєвський, мабуть, мав рацію так говорити.

Каринський звівся й перед тим, як піти до виходу, спитав у виконроба:

— Ви не відмовитесь виступити з цією пропозицією на технічній нараді?

Виконроб зовсім зніяковів, але кивнув:

— Ні, не відмовлюсь.

— Так, я її скличу сьогодні о шостій вечора, — закінчив Каринський, — Там ми це докладно обговоримо.

РОЗДІЛ ВОСЬМИЙ

Трохи дивно дивитися людині, яка не так ще давно працювала за вальцівника на Макіївському металургійному заводі, на те, що гордо звуть цехом тут.

Адже цех, приміром, той же вальцювальний, — це щось велике, майже неосяжне, сповнене металевого гуркоту: стоячи на одному кінці, зовсім не бачиш, що робиться на другому; щоб почув тебе сусіда, треба кричати йому у вухо на весь голос.

Тим часом цех на хімічному виробництві — далеко не те саме, що й цех будьякого іншого, бодай невеликого заводу. Приміщення його мале: одного погляду досить, щоб побачити геть усе, що відбувається по всіх закутках. Не бачиш тут ніякого руху — прилади нерухомо, мертво стоять на своїх місцях. Чути тільки, як тихо булькають рідини в тих приладах та стримано шипить пара в численних трубах, що рясно переплітаються під стелею й навколо кожного приладу. Непомітно й робітників: їх тут зовсім мало, і сховані вони десь поміж приладами — мовчки стежать за їхньою невидною ро-

ботою: прислухаються до булькання й шипіння, поглядають на манометри й термометри... І все повітря пронизане гострими й задушливими пахощами — не тільки в цеху, а й скрізь навколо заводу.

З першого погляду здається все таким нескладним. Та тільки з першого погляду...

Такий і цей, дистиляційний, цех. Невеличке приміщення заввишки на півтора звичайних поверхи. Високі до стелі — колоноподібні дистиляційні куби або корнюри, вишиковані в ряд, ділять те приміщення на дві рівні половини. Вздовж довгих мурів, залишивши між собою й корнюрами вузький прохід, натовпились збірники — невеликі цистерни, теж обплутані трубами; в них збираються, переходячи туди з корнюрів, оддистильовані речовини: звідти йдуть вони до інших цехів. Між збірниками — металеві круті сходи, а нагорі — містки й площадки з металевих таки штампованих аркушів: стежити за трубами й горішніми частинами корнюрів і збірників...

Одного погляду було досить, щоб помітити все, — і тих чотирьох, що стояли коло третього корнюра стурбовано й замислено. Начальник дистиляції Полуектов, завідувач виробництва Петров, змінний інженер Розенберг і старший апаратник Слинко — вони про щось похапцем і схвильовано радилися поміж собою. І видно було, — нічого такого, що могло б їх заспокоїти, вони знайти не можуть.

Увійшовши до дистиляційного цеху, Каринський зупинився коло дверей. Ті четверо були такі захоплені своєю розмовою, що не помітили його.

Після розмови з Маєвським і Динченком настрої Каринського значно покращав: майбутнє стало ясніше, з'явилася певність, що найбільше за два тижні можна буде приступати до дальшого будування нової сублімації. Отже, вже тепер можна подумати про вербування будівельників і монтажників... Він уже ладний був усьому посміхатися. І він навіть трохи здивувався, побачивши, що на заводі є люди з занепокоєними, похмурими обличчями. Хіба можна порівнювати будьщо з тією турботою, що викликали в нього думки про недобудовану сублімацію?

Він присунувся ближче, щоб дізнатися, що зібрало їх тут. Прислухався.

— Дзвонили ви до Русевича? — спитав Петров.

Полуектов прикро махнув рукою:

— Двічі дзвонив.

— Ну, і що ж?

— Уперше він мені таке пробелькотів, що я був мало не подумав: чи не з'їхав наш головінж з глузду? Щось зовсім незрозуміле... А вдруге — п'ять хвилин тому — пообіцяв через півгодини бути. Раніш нібито ніяк не може. Але голос у нього

такий був, що, мабуть, ми його й за годину на заводі не побачимо... Гончак його здох, чи що. Одне слово, він у розпачі. І навряд чи зуміє він щось зробити.

— А сам він, часом, дуба не дасть з великого горя за своїм гончаком? — саркастично спитав Слинько.

Чи через те, що його співрозмовники так само прикро думали зараз про головного інженера, чи тому, що вони вже давно звикли до подібних Слинькових виразів, ніхто не звернув на його слова уваги, ніхто не зробив йому зауваження.

Але Каринський, хоч і знав цього нестриманого на мову робітника, не зміг пропустити його слів повз вуха: вони неприємно вразили його. Неприємно було й те, що ніхто не вступився за Русевича, не підтримав його авторитета.

— Формена чортівня виходить, — помовчавши, мовив Слинько далі. — Русевич знає, в якому стані завод опинився?

— Звичайно знає, — відповів Петров. — Ще вчора я говорив йому про корнюр. А сьогодні вранці дзвонив до нього, розбудив його... І почув од нього, що я нібито помиляюся, що з корнюром усе гаразд, і що він незабаром буде тут, у цеху... І досі йде.

— Ні, годину тому він був тут, — заперечив йому Полуктов. — Прибіг до мене в контору, поговорив з дружиною телефоном і раптом наказав спинити цей корнюр на промивання. І подався... Що зробити для того, щоб не сіли ми маком завтра, жодним словом не обмовився.

— Чорт! — з серцем вилаявся Слинько.

Каринський зовсім нахмурився.

— Сьогодні, говоривши з Русевичем про Каргата, він уперше подумав, що й головний інженер може помилятися. Мало того; йому захотілося, щоб він помилився щодо Каргата. Захотілося, щоб Каргат зміг довести неугрунтованість категоричного „не може цього бути“. Але от що дивно й неприємно: варт йому було подумати про Русевича отак, як почав він помічати, що на заводі ставляться до нього не зовсім так, як того вимагає його стан. Маєвський, як йому, Каринському, здалося, не зовсім довіряв авторитетові Русевича. А тут, у цеху, про Русевича говорили, як про людину, що може забути про важливі справи... Завжди так було, а він, Каринський, просто не помічав цього, чи тільки сьогодні?..

А втім, ці четверо мають рацію. І справді — впасти в розпач через смерть якогось там собаки, хай навіть найулюбленішого, цілком забути про завод, про завтрашній день — це вже...

Петров раптом подивився запитливо на Розенберга й мовив:

— Ви говорили, Давиде Марковичу, що є вихід... Знаєте, я ладен ризикнути.

Розенберг посміхнувся, переглянувся з Слиньком і похитав головою.

— Ні, Вікторе Михайловичу, без санкції головного інженера або директора я корнюрів на безперервку не переведу. Русевич не далі як сьогодні ще раз категорично заборонив мені робити будьякі досліди в цьому напрямку. Мені аж ніяк не хочеться опинитися на лаві підсудних і слухати, як обвинувачуватимуть мене в свідомому шкідництві.

— Моєї санкції вам не досить? — спитав Петров.

— Ні, — ще раз хитнув головою Розенберг.

— Ну, тоді хай сам Русевич відповідає перед трикутником і об'єднанням за завтрашній день, — по хвилинній паузі прикро сказав Петров. — А я зараз же піду до Каринського й розповім йому все. Неприємно, не зовсім етично це, але що я маю робити?... Якщо Русевичу якийсь там собака дорожчий за все на світі, мені завтрашній день у печінці сидить. Русевич перший же потягне мене до відповідальності: за його нерозпорядливість мене спитають.

Він повернувся, щоб вийти з цеху, і за п'ять кроків од себе побачив Каринського. І хоч саме до нього збирався він допіру піти, лице йому зашарілося. Те, що директор почув його останні, надто неофіційні висловлювання, було йому неприємно. Він навіть озирнувся назад, немов шукаючи, чи не можна куди непомітно зникнути.

Але Каринський підійшов до групи з таким виглядом, ніби нічого особливого не сталося. Привітався й спитав:

— Чому ми не зможемо на завтра виконати свого зобов'язання? Що трапилось?

Крім Петрова, ніхто не здивувався його несподіваній присутності в цеху: надто стурбовані для цього були.

Начальник цеху Полукетов зараз же відповів, показавши на корнюр, що біля нього вони стояли:

— Тому, що цей корнюр тепер стоїть. За п'ятнадцять-двадцять хвилин його почнуть ремонтувати. Годину тому його спивили. Зараз він простигає. І не робитиме він до вечора. А з рештою корнюрів, як запевняє Віктор Михайлович, завод не впорається: ми ніяк не зможемо дати іншим цехам потрібної кількості фракцій і бензолу. Де-не-де по цехах неодмінно будуть перестої.

— Угу, — начебто зовсім спокійно промовив Каринський. — І ніякого іншого виходу з цього, за винятком способу Давида Марковича, ви не знайшли?

Про Русевича він не розпитував. З їхньої розмови він уже знав усе, що треба йому було тепер знати, а ставити їх у не зовсім приємне становище обвинувачів свого безпосереднього начальника він не хотів. Та й однаково вони нічого більше про Русевича не скажуть — не тому, що бояться його, а з міркувань своєї інженерської етики.

— Не знайшли, — майже водночас одповіли йому Петров і Полукетов.

— Навіть ви згодні дати волю Давидові Марковичу, — пильно подивився на Петрова Каринський. — Після всього того, що ви говорили про безперервку?

— А що я можу зробити? — розвів той руками. — Безперевка дає надію, що ми не затримаємо завтра цистерн.

Каринський обвів присутніх поглядом і, раптом недоречно посміхнувшись, звернувся до Слинька:

— І ти не знайшов?

Спитав він це зовсім не тому, що захотілося йому пожартувати. Йому потрібен був час, щоб обдумати становище. А становище назвичайно неприємне. Коли навіть Петров, який завжди підтримував Русевича проти Розенберга, доводив, що на цьому заводі запроваджувати безперервку — справа надто ризикована, значить...

— А я й не шукав, — одказав Слинько. — Я знаю вихід... Спосіб Давида Марковича не тільки сьогодні виведе завод з цього безпорадного стану, а взагалі набагато підвищить видатність усього заводу... Не мені тобі говорити, що всі наші цехи завжди роблять з неповним навантаженням, що дестилляція — єдине вузьке місце в нас...

— Ну тебе, досить, — зупинив його Каринський, неприродно сміючись. — Тебе зачепи тільки...

— ... Ти скажи, що сьогодні робити?

— А ясно що, — переконано почав Слинько. — Дати волю Давидові Марковичу й мені. Раз... Заборонити будькому, а головне всякому начальству перешкоджати нам. Два... А щоб ми втрималися на ногах до завтрашнього ранку, попросити кого слід у ідальні, щоб нам принесли сюди їсти, бо ні на мить ми не зможемо відійти від корнюрів. Це тобі три... І хай інші цехи не відстають від нас. Чотири.

Говорячи так, Слинько витяг свою ліву руку, а правою, широко розмахуючись, відкладав на ній пальці, починаючи з мизинця... Відклавши чотири, він усмішливо подивився на останній, великий, відстовбурчений, підніс його Каринському до обличчя й додав:

— А п'ятий осьдечки... Бо отак справи на заводі підуть, якщо ти перші чотири умови виконаєш — на оцей самий палець... Уторопав?

На всіх обличчях з'явилися посмішки.

Каринський так само посміхнувся, але зараз же лице йому стало серйозне. Повернувшись до Розенберга, він поволі спитав:

— Не відмовляєтесь прочергувати коло корнюрів цілу добу?

Смугляве лице Розенберга зблідло. Але радо заблищали на ньому очі. У тоні Каринського інженер почув бажаний

дозвіл. Він ступнув до нього і з захопленням поспішив запевнити:

— Ну, як можу я відмовитися?.. Дві, три доби я пробуду тут, якщо треба буде.

— І гадаєте, що завтра завод із честю вийде з цього становища?

— Певний цього. Хай тільки, як сказав Іван Степанович, інші цехи не відстають від нашого. Вони можуть це зробити: їхня перепускна спроможність більша за дистиляцію... Вікторе Михайловичу, адже можуть?

Голос Розенбергові тремтів і зривався. Він переступав з ноги на ногу і то знімав кепку, то знову насував її на своє мідне, цупке волосся.

— Можуть, — potwierдив Петров. — Я сам особисто стежитиму за цим. Із заводу не піду.

— От бачите, Сергіє Павловичу...

— І браку не наробите? — спитав Каринський.

Розенберг зняв кепку й обома руками щосили притис її до грудей.

— Як можу я його наробити, коли твердо знаю, чому раніш до другої фракції домішувались кубові рештки. Я знаю, що робити, щоб друга фракція виходила з корнюра чистою... Можливо, перші дві-три години поки ми все тут налагоджуватимемо, кубові рештки не всі залишатимуться в корнюрі. Але це не страшно. Сьогодні вночі почали дистилювати одну цистерну, і виявилось, що олія з неї дає, головню, другу фракцію. Отже в наших збірниках є останні запаси її...

— Їх вистачить більше як на три години, — не втерпів, щоб не додати Слинко: йому вже здавалося, що розмова затяглася, що вона відбирає надто багато часу.

Каринський здавався спокійним. Але чоло йому заблищало від дрібних крапель поту.

— А Валентина Модестовича ви раніш, як за півгодини не ждете? — звернувся він до Полуектова.

— Так він пообіцяв, — кинув той, але голос йому був такий, що всім ясно стало: не дуже він вірить цій обіцянці Русевича.

— А нам кожна хвилина аж он яка дорога! — мало не скрикнув Слинко.

Каринський не надовго замислився — не про те, чи дати Розенбергові дозвіл. Він не мав ніякого сумніву, що дозвіл цей дати треба: це, щоправда, ризик і досить небезпечний до того ж, але наслідком його може бути збільшення видатності цілого заводу — бодай на один сьогоднішній день. А може й на майбутнє взагалі? Може справді Розенберг цього разу доможеться свого?.. Єдине, що стримувало його від рішучого слова — почуття деякої незручності: він втручався в техніку — галузь, що на ній себе за обізнаного він уважав

не смів; галузь, що нею розпоряджає і за неї цілком відповідає Русевич. Проте... Чи не зміг би тут чимось допомогти Каргат?... Дуже можливо, головний інженер знайшов би якийсь інший, не такий ризикований спосіб позбутися цього утруднення. Та чи можна чекати його аж півгодини, коли (вірно сказав Слинько) кожна хвилина на обліку? І чи буде він тут через півгодини?.. Надто закоханий він у своєму Чорті, щоб так легко пережити його загибель.

Розенберг і Слинько не відривали поглядів від лица Каринського. Вони аж нахилилися до нього, щоб одразу підхопити його слова.

І директор промовив:

— Ну, щож — починайте... Подивимось.

— Правильно! Більшовицькі дії! — Це захоплено вигукнув Слинько.

Але коли Каринський повернувся до нього — ні його, ні Розенберга тут уже не було.

Слиньків крик долинув з надвору.

— Давай! Олію давай! Мерщій!

Розенбергові же голос зазвучав унизу — у паровичній. Спершу глухо, а потім дзвінко, виразно викрикуючи:

— ... градусів! Щоб було не менше, як триста градусів!

— Так його, — з надією сам собі сказав Каринський. — Не погано взялися... Либонь не осоромимось.

РОЗДІЛ ДЕВ'ЯТИЙ

Каринський не любив заходити до заводських лабораторій. Якщо мало не все, що відбувалося на заводі, було тепер більш-менш зрозуміле для нього, якщо, ввійшовши до будь-якого цеху, він враз узнавав, чи нормально йде робота, то в лабораторіях він почував себе не зовсім певно. Він не розумів того, що відбувалося тут. Надто тонкі прилади бачив він усюди на столах, по шафах; такі тонкі й складні, що йому здавалося: ніколи не добрати як слід їхнього призначення й принципу роботи. Надто багато було тут рідин і посуду. Надто численні й складні операції пророблювалося тут над кожною речовиною, щоб дізнатися тільки про одне — про її якість. Надто марудно працювали тут усі.

Лабораторії нагадували йому аптеку. А до аптек ще з дитинства залишилося йому щось схоже на боязку пошану: адже там усе таке таємниче, там можуть виготовити — цілющі ліки, що рятують людину від смерті, і страшні отрути, які в одну мить можуть урвати життя... От тільки в аптеках усе робиться зосереджено, церемонно: на лиці в кожній постаті, зтягнутої у білий халат, написано про цілковиту свідомість надзвичайної ваги кожного руху. А робота в заводських лабораторіях — як на його погляд, це такий нервовий хаос, що в

ньому може розібратися, щось зрозуміти лише звикла й дуже обізнана на теоретичній хімії людина.

За досвідчену людину він себе не вважав. І здавалося йому, що ніколи не зрозуміє він навіть основ лабораторної премудрості.

Можливо, думалося йому так через те, що досі ніхто не знайомив його з лабораторіями ближче. Колишній завідувач тримався осторонь заводських людей і інтересів; пробувши тут місяців з п'ять, переметнувся на інший завод, зваблений більшою платнею. А останні півтора місяці лабораторіями розпоряджав Петушек — людина іншого, чужого світогляду. Каринський не хотів порушувати коректну офіційність у їхніх взаєминах, не хотів особистих послуг з його боку... Заводські інженери сами мало розбиралися в лабораторному розгاردіші, дивилися на лабораторії, мов на щось мало не цілком відокремлене від заводу. Русевич, наприклад, інколи говорив (щоправда, тільки коли аналізи псували йому настрої), що завод легко би обійтися й без них, і ніколи не цікавився їхнім внутрішнім життям.

Буваючи в лабораторіях, Каринський завжди відчував, що вони — поза його впливом, що не має він ще засобу з'єднати їхню роботу з роботою цілого заводу. Цього відчуження не любив, і через те до лабораторій заходив не часто.

Не зайшов би він туди й сьогодні, хоч і кортіло йому зустрітися й поговорити з новим завідувачем. Ранкова розмова з Русевичем не дала йому відповіді на питання, яке його дуже цікавило й якого він не хотів висловлювати головному інженерові: не хотів давати йому приводу для іронізування з себе — хай дружнього, але однаково неприємного. Він хотів точно знати, що саме погнало Каргата на завод, чого він тут шукає й що гадає зробити. Це ж так ясно: тільки якась виразна мета (може торішня?) могла вихопити ученого з його затишної вигідної лабораторії, вихопити людину з великого міста й погнати на невеликий завод, оточений безлюдним степом. Але хто, крім самого Каргата, може потвердити це?.. Якщо остаточно признаватися, то він і на завод пішов головню для того, щоб випадково зустрітися з цією людиною.

Але тепер інша справа. Тепер є важливий привід, щоб зайти до Каргата й непомітно заговорити з ним про його мрії, почавши розмову з того, що сталося щойно в десяти-літньому цеху...

Переступивши поріг контрольної лабораторії, він уважним поглядом обвів кімнату. Він не навчився ще відразу знаходити тут потрібну людину, бо ніхто тут звичайно не стояв на місці — усе й усі рухали; столи були такі заставлені, що ховали тих, хто був за ними. А численні дівочі голоси, то роздратовані, то смішліві, дзвін посуду, булькання речо-

вин — над усім пронизливе дзижчання примусів — усе це доповнювало цю хаотичну картину.

Каргата він тут не вгледів. Зате побачив щось таке від чого на якийсь час затримався коло дверей.

Сьогодні в лабораторії не було метушні й біганини. Усі робітниці мовчки сиділи чи стояли за столами, немов з головою занурившись у роботу. В усякому разі лиця їхні, здавалося, були зосереджені, а в руках не було нічого зайвого. Столи були майже порожні: коло кожної з дівчат стояв тільки один прилад і зовсім мало посуду — те, що в даний момент було їм потрібне. Столи блищали своєю чистотою. Навіть примуси — і ті сьогодні шипіли не з завсідною загарливістю... Лабораторія була більше схожа на аптеку — була такою, якою уявляв її собі Каринський. Можна, мабуть, і зрозуміти, що тут робиться.

Каринському спершу стало дивно. А потім він трохи стурбувався, чи не трапилося тут чогось неприємного, що вгамувало цих галасливих дівчат?

І, ступивши до найближчої лаборантки, він спитав:

— Товариш Каргат тут?

Лаборантка рвучко підвела голову. Каринський пізнав Саню Вовк.

Серед співробітниць лабораторій вона була єдина, кого він знав більш-менш коротко. Вона досить часто вечорами заходила до його дружини: були в них якісь спільні громадські справи в робітничому селищі. І з ним самим почувала вона себе на товариській нозі — знала, що подобається йому. І, справді, подобалася — своєю завсідною веселістю, здатністю бачити смішне там, де його, здавалося, не було, своїми несподіваними висловлюваннями... От тільки трохи непослідовна й трохи примхлива була ця дівчинка. Але ж і було їй тільки вісімнадцять літ і мала вона гарненьке обличчя...

Зараз настрій у неї був не зовсім звичайний. Вона не посміхнулася йому, як завжди, а незадоволено кивнула на двері до дослідної лабораторії й коротко відповіла:

— Отам.

Каринський здивувався: ніколи не доводилося йому бачити її такою похмурою й лаконічною. Проте, це зовсім не погано, якщо під час роботи вона така — не любить, щоб одривали її від неї... Чи, може, таки справді тут щось трапилося?

— Що таке, Саню? — дещо стурбовано спитав він. — Чого це ти неговірка сьогодні?

Саня оглянулася на двері дослідної лабораторії. Потім пильно придивилася до Каринського, немов хотіла пересвідчитись, чи щиро говорить він до неї. І, надто голосно зідхнувши, проказала:

— Раби не мають права багато розмовляти. Їхнє діло — робити.

Очі в Каринського поширилися: він не знав, що Саня просто так бовкнула, не подумавши.

— Що ти хочеш цим сказати, Саню?

— Тільки те, що ви почули... Від сьогодні нас усіх тут перетворено на рабінь.

Саня сама вже зрозуміла, що верзе дурниці, але тепер, коли Каринський зажадав пояснень, важко було зупинитися.

— Та що ти там говориш? — уже трохи роздратовано спитав Каринський. — Хто перетворив? На яких рабінь?

— На таких, якими ви зараз нас бачите, якщо очі маєте, закусивши вудила, понеслася Саня, не думаючи, що говорить. — Подивіться, як сидять усі немов прикуті до столів. Красиво?.. Можете медалью за це своєму наглядачеві на шию повісити.

— Це Каргат — наглядач? — ще більше здивувався Каринський, — що ж він тут наробив?

Саня з серцем поставила на стіл склянку, яку тримала в руці, і так необережно, що з неї вихлюпнулося кілька краплин. І зараз же, черелякано озирнувшись на двері, схопила ганчірку й похапцем витерла розлите.

— Так, наглядач — командир якийсь, а не завідувач, — із злістю мовила вона. — Не інакше — батько його за генерала в царській армії служив, а сам він колись у кадетському корпусі вчився, а потім — у Денікіна огинався. От хто він такий був — ваш новий зав. От кого ви нам нав'язали... І не думайте, будь ласка, що я це просто так вигадала. Ми всі так думаємо. І сьогодні ввечері прийдемо до вас — щоб ви його або вгамували, або зовсім од нас забрали. Робити з таким типом ми не будемо. Так і знайте.

Сказала й розлилася на себе ще більше — за те, що почала цю безглузду розмову, що вимовила все це єдиним духом: не як комсомолка, що стежить за своїми думками й виразами, а просто як роздратована й до краю ображена дівчинка. Хіба комсомолка протягом кількох секунд наперзла б стільки дурниць?..

Каринський з її слів зрозумів, що Каргат чимось не сподобався їй і її подругам. От вони й вигадують казнащо про нього, ладні за дійсність уважати все, що вигадують про нього. І він, посміхнувшись, спитав:

— Чим же він виявив таке страшне своє походження?

— Як чим? — немов здивувалася Саня. — Пришов. Вирячився. Накинувся на нас. Спершу поробив з нас прибиральниць. Не сподобався, бачте, йому вигляд лабораторій. А тепер ходить, то туди, то сюди — стежить за нами, мов наглядач за рабами на галері. Батога йому тільки не вистачає... Та що там говорити! Ви подивіться краще навколо себе. Було в нас коли отаке?.. Не лабораторія на радянському заводі, а дореволюційна гімназія якась.

Каринський виконав її прохання — ще раз оглянув кімнату.

Коли б тут завжди було так, то, можливо, зміст лабораторної праці не був би для нього таємницею, а Русевича не нервували б аналізи.

— Он воно що,—усмішливо похитав він головою.— Каргат ваш розгاردіш зумів зліквідувати. Молодець... Я поважаю людей, що вміють так швидко домогтися бажаних наслідків.

— Поважаєте?

Саня здивувала Каринського, спитавши це спокійно й навіть зацікавлено. І несподівано посміхнулася.

— Ще й як поважаю,—запевнив її він.— Зовсім не погано, що він так покомандував вами. Людина, що не боїться командувати, вміє й відповідати за свої вчинки... Сама скажи, хіба нам не потрібні такі люди—люди, що їхні розпорядження сприймаються, мов команда, яку можна тільки виконувати?.. Кожний інженер, Саню, повинен бути гарним командиром... Подумай про це, якщо тепер ти цього ще не розумієш.

Обличчя дівчини знову стало серйозне. Вона знизала плечима (що хотіла вона цим сказати?) й нічого не відповіла. Рвучко відвернулася від Каринського й схилилася до своєї склянки з рідиною, немов цікавість до розмови з ним ураз їй зникла, немов образилася вона на нього за те, що не підтримав він її...

А їй просто було соромно: вона наговорила три мішки гречаної вовни, а Каринський поставився до сказаного нею серйозно...

Нічого більше не сказавши, Каринський крокував до дослідної лабораторії.

Каргат був там. Стояв за столом коло однієї з лаборанток і, закативши рукава свого халата, показував і пояснював їй, як треба робити. Голос йому був гострий, але рухи повільні й зрозумілі. Лаборантці було ніяково, але стежила вона за ним і слухала його уважно... Ззаду них Петушек дещо здивовано поглядав на цю картину, чогось у ній не розуміючи.

Помітивши директора заводу, Каргат уклонився йому, але від лаборантки відійшов, лише твердо переконавшись, що вона як слід зрозуміла його, і попросивши Петушека пройти до контрольної лабораторії й подивитися, чи не потрібна там його допомога.

Каринському довелося чекати на нього хвилин із п'ять. А коли Каргат нарешті підійшов, вигляд у нього був такий напружений і зосереджений, немов одірвали його від якоїсь складної роботи. Каринський подумав, що зайшов сюди невчасно. Та коли натякнув він Каргатові, що поговорити з ним можна й потім, той просто сказав:

— Зараз я нічого не роблю. Я дивлюсь, що тут робиться... І привичаююсь до нових умов, до нових людей...

— Ну і як?—увічливо поцікавився Каринський.

— Нічого... Я скоро звикну до заводу. Завтра вже почну робити по справжньому... Але боюсь, співробітникам лабораторій призвичаїтися до мене буде важче... На жаль, вони мають, обережно кажучи, не зовсім правильне уявлення про роботу в лабораторіях... А втім... чи не краще нам буде пройти сюди? — показав Каргат на перегороджу.

Каринський кивнув: йому хотілося поговорити з Каргатом без свідків.

Скоро двері перегороджі зачинилися за ними, лице Каргатові враз утратило напруженість. На ньому з'явилося щось подібне до задоволення. Він немов скинув із себе машкару й став самим собою.

Спершись на стіл, він показав Каринському на стілець.

— А знаєте — мовив той, сідаючи, — це ви вірно помітили: лаборантки не скоро призвичаються до вас. Проходячи контрольною, я чув дуже непохвальні епітети на ваш адрес...

Мовив це тихим тоном, наче сам був на боці лаборанток, хотів подивитися, як реагує на це Каргат.

Той, почавши відкочувати рукава, не спинився. І відповів голосом, яким говорять про щось усім відоме й очевидне:

— Найбільше за тиждень з нас — з мене й лаборанток — будуть непогані друзі.

Каринський подумав, що бачить перед собою не абиякого хвалька. І іронічно спитав:

— Ви такі певні цього?

— Бачите, — так само просто відповів Каргат, наче зовсім не помічаючи іронії, — в інституті мені мало не щодня протягом аж трьох років доводилося мати справи з студентами. Я керував їхніми лабораторними заняттями. За цей досить довгий час я й придбав деякий педагогічний досвід. І тепер цілком пристойно навчаю юнаків і дівчат відрізняти свободу в роботі від свавілля.

— На мою думку, — заперечив Каринський, — цього можна дійти лише глибоко зацікавивши роботою співробітниць. Мені ж здається...

— ...Що вони зовсім не зацікавлені в тім, коло чого їм доводиться тепер працювати, — закінчив за нього Каргат. — Цілком вірно... Можливо, я мислю, як людина, закохана в свою науку. Але здається мені, що хімія, яка вона є, належить до тих наук, що може зацікавити кожну людину, яка хоч трохи замислюється над тим, що бачить вона навколо себе. Я аж ніяк не сумніваюсь, що таку зацікавленість співробітниці мають. Інакше вони пішли б робити не до хімічного заводу, а до якоїсь іншої установи — друкарницями, рахівницями, конторницями. Нема умов, що серед них ця цікавість може виявитися активно... Мені довелося вжити репресивних заходів, щоб ті умови створити. Гострі заходи,

не заперечую. Але без цього цікавість не активізується.— Ви згодні зо мною?

Каринський був згодний. Але від прямої відповіді ухилився.

— Я не такий знайомий з методами лабораторної роботи, щоб згоджуватися чи не згоджуватися з вами. Вам, видніше, що робити... В усякому разі скажу відверто: зовнішній вигляд лабораторій сьогодні подобається мені. Сьогодні я почав помічати, що тут щось робиться... Я побоююсь, — ви так роздратували лаборанток, що вам важко буде потім дійти з ними згоди.

— Тільки до того моменту, поки не звикнуть вони до елементарної чистоти й дисципліни в роботі. А я сказав уже, що звичка ця скоро їм прищепиться — з нас незабаром будуть друзі. Днів за десять ви це наочно побачите... Я тут дещо реорганізую; кожна співробітниця діставатиме самостійне завдання й відповідатиме за його виконання певною мірою. При таких умовах їм мимоволі захочеться, щоб ніщо їм не заважало. Почуття відповідальності примусить їх іншими очима подивитися на те, чого я зажадав від них сьогодні.. Крім того, завтра почнеться робота в дослідній лабораторії. Я більш ніж певний, — робота ця зацікавить лаборанток, якщо вони навіть зовсім байдужі до хімії. Їх захоплять перспективи, які розкриє перед ними ця робота.

Говорячи, Каргат не дивився на Каринського. Погляд його блукав десь по стінах і стелі. Здавалося, він просто вголос висловлює свої думки, зовсім не цікавлячись, чи слухають, чи розуміють його. Але, сказавши останнє речення, він нараз замовк і скося глянув на Каринського. І такий йому вигляд став, ніби сказав він щось зайве.

Каринський зрозумів, що підійшов Каргат до такого потайного, що потягло його на завод і про що йому, Каринському, хотілося знати. І хоч зараз не те турбувало його, хоч до Каргата він прийшов у зовсім іншій справі, все ж таки не втерпів і миттю, щоб не дати йому одуматись, спитав:

— Піридинові основи?

Каргат пильно подивився на нього. Очевидно, йому хотілося перш, ніж відповісти, збагнути, що думає про ці самі піридинові основи директор заводу, чи не перебуває він під впливом тих високодосвідчених фахівців, які торік поклали під сукно його піридиновий проект, чи можна з ним говорити відверто.

І хоч нічого не змінилося Каргатові на обличчі, Каринський зрозумів, що той спровокував його на це питання. Каргат, видно, не хотів сам нав'язуватися йому з цією темою, але хотів, щоб питання перед ним поставили руба — хотів, щоб створилося враження, ніби викликано його розповісти про свою майбутню дослідницьку роботу. Навіщо це йому

було потрібно, Каринський не знав. Може тому, що не міг одразу побачити, що за людина директор.

Раптом Каргат широко посміхнувся: очевидно, пильне розглядання Каринського задовольнило його — він зрозумів, що директор не буде сперечатися з ним із цього приводу.

— Цілком правильно, — поволі вимовив він, — піридинові основи...

Каринському приємно було почути таку відповідь; бо саме це він і хотів од нього почути...

Директор не заперечував. Навіть образливої іронічної посмішки не з'явилось йому на обличчі. Навпаки — він приготувався слухати. І очі Каргатові здивовано поширилися: надто звик він чути заперечення на кожне своє твердження.

— Отже, вас... — почав був Каринський.

— Отже, мене торік ніхто не переконав, — підхопив Каргат і його трохи тріскучий голос забринів дзвінко й бадьоро. — Зовсім навпаки: торішня дискусія ще більше переконала мене, що правда саме на моєму боці. Я марудно перевірів низкою досліджень, щоправда — лабораторних, усі заперечення моїх опонентів. І остаточно прийшов до висновку, що виступали проти моєї пропозиції або люди, обізнані з останніми даними хімії вугілля зовсім поверхово, або ті, хто просто не хотів обтяжувати себе вивченням того нового, що вносила в хімію промисловість моя пропозиція. Проблема радянського піридину порушувала їм звичний погляд не промислової хімії — погляд, що склався ще до революції. Досвіду війни, а тим більше досвіду закордонних заводів у цій галузі, вони майже не знають. А якщо і знають, ставляться до нього, мов до чогось далекого. Застарілих звичок здихатися дуже важко. Щож — спробуємо довести їм не теоретичними міркуваннями, не словами, не газетними й журнальними статтями, а партією піридину вагою в кілька тонн. Це дуже важкий аргумент. Я гадаю, він якнайкраще вплине на наших бюрократів од хімії.

Каринський збуджено звівся з стільця й ступнув до Каргата.

— Ну, Миколо Дмитровичу, я дуже радий, що ви такий, яким уявляв я вас торік, читаючи ваші статті. А ще більше я радий тому, що ви тут.

Каргат глянув на нього й посміхнувся — зовсім не весело.

— Раді... А я не бачу, з чого б вам радіти. Ви дістали для своїх лабораторій людину з настирливою ідеєю, яка ні вам, ні будькому іншому на заводі не дасть спокою... Я не відстану від вас, аж поки виробництво піридинових основ не буде налагоджене. Ви сказали необережні слова — вони дають мені право не відставати від вас. І це право я використаю повною мірою.

— Я знаю, що говорю, — сміючись, заперечив Каринський. —

Адже я ще торік бажав вам удачі. А тепер... Ви ж розумієте... Звичайно, мої міркування інші, як ваші.

— Ви гадаєте, що для мене ця проблема має виключно науковий інтерес? — спитав Каргат.

— Як інакше я можу гадати?

— Чудна ви людина, коли так, — бистро знизав плечима Каргат. — Геть чисто забули, що так званий науковий інтерес за мури лабораторій і кабінетів майже ніколи не виходить. А коли щось вийшло за ці мури, то це саме „щось“ набрало певного виробничого і взагалі економічного значення. Як можете ви думати, ніби я не свідомий величезної ваги цього виробу. Як ви гадаєте?

Трохи чудно було Каринському чути це від людини, яка, здавалося, могла мислити лише про хімічні формули й дослідження. І ніяк не гадав він, що Каргат може висловлювати подібні думки з таким захватом — закидаючи йому, Каринському, політичну короткозорість. Але разом із тим і приємна думка була: не помилився він, вимагаючи в об'єднанні, щоб до нього на завод призначили тільки Каргата, якщо той справді шукає посади на заводі, — нікого іншого не схотів.

Коли Каргат закінчив, Каринський торкнув його за руки і промовив:

— Тепер, коли я знаю, що нас об'єднують і однакові міркування, як можу я бути не на вашому боці?.. Але, — сміючись, додав він, — ви зовсім порушили мою уяву про вчених.

— Ви уявляли їх собі, очевидно, людьми, — посміхнувшись, спробував був угадати Каргат, — вдягненими в проїдені кислотами й луговинами, заляпані всіма на світі речовинами костюми й такими короткозорими, що їм без сильних окулярів важко щось побачити далі свого носа... Так?

Слова ці мимоволі привернули увагу Каринського до його елегантного, вишуканого одягу, що виглядав спід його ідеально випраного халата. Пригадалися думки, що з ними стежив з вікна сьогодні за Каргатом. Чи не чужа це звичка — отак одягатися? Чи можна вірити цій людині, коли говорить вона про Радянський союз? Що є в ній радянського? Але нічого в поведженні Каргата не підкреслювало цієї неприємної звички. Очевидно, одяг — це одна з тих страшних примх, що їх має чи не кожна людина. Він, Каринський, має дубельтівку. А нащо йому вона?.. Русевич кохається в собаках. А цей любить прикрашати себе. Дотримуючись попереднього дружнього тону, добродушно заперечив:

— Ну, це ви перебільшуєте, звичайно. Але, справді, щось таке схоже...

Він замовк і став серйозний. Стільки говоривши з Каргатом, він ще й не закінчував про мету свого приходу сюди. А тим часом у дистиляційному цеху...

— Мені дуже хочеться зараз же докладно поговорити з вами про це, — сказав він, посмішкою прохаючи пробачення за таке не зовсім тактовне переведення розмови на іншу тему. — Але я змушений відкласти цю розмову... Ну, бодай на годину... Я прийшов до вас порадитися в одній виробничій справі... якщо, звичайно, ви нічого не матимете проти цього. Розмову можна відкласти, а цю справу — ніяк. Тут кожна хвилина... Мені здається, що ви зможете дещо допомогти нам, заводові...

По обличчю Каргата майнула тінь розчарування. Але зараз же зникла, скоро помітив він ніяковий вид і стурбованість Каринського. Він здивовано спитав:

— Допомогти? Я?

— Так, — кивнув Каринський.

Каргат посміхнувся.

— Ви забули, товаришу Каринський, що я навіть поверхово не познайомився з заводом... І взагалі з мене ніякий інженер. За більш-менш обізнаного я можу вважати себе тільки в галузі, так званої, чистої теорії.

— Теоретична консультація — саме те, що нам потрібно зараз... Вислухайте мене.

РОЗДІЛ ДЕСЯТИЙ

Періодичний спосіб дестилювати кам'яновугільну олію — спосіб застарілий. Ніде — ні на закордонних, ні на нових радянських хімзаводах його вже не вживають. Він забирає надто багато часу. Він видає надто мало фракцій і бензолу...

А тим часом, так просто — перевести цей дестилляційний цех на безперервку. Адже все в ньому пристосоване саме для безперервного дестилювання.

Завод збудовано під час війни. Будували його англійські інженери. Вони сумлінно використали тут досвід, який мала тоді промислова хімія: поставили найдосконаліші, як на той час, корнюри й увесь цех змонтували, саме щоб забезпечити їхню безперервну роботу. І потужність інших цехів розраховували саме на ту кількість фракцій і бензолу, що їх може видати безперервна дестилляція.

Та збудувавши завод, англійці поїхали додому. Пускали його й налагоджували інженери російські — службовці „департаменту мануфактури й промисловості“. Ці напівінженери-налівурядовці були краще обізнані на способах робити кар'єру на державній службі й діставати чини та нагороди в вигляді кругленьких тантьєм і орденів. Щодо досягнень хімічної промисловості, вони знали їх з не прочитаних, а проглянутих журналів і чуток... Безперервки — тоді нового слова в хімії — вони не опанували, а скотилися до звичайного періодичного дестилювання.

Потім революція, громадянська війна: з вісімнадцятого і аж до двадцять другого року завод стояв.

З того часу минуло вісім років. І майже увесь цей час витрачено на те, щоб піднести видатність заводу до того рівня, на якому була вона під час війни. Тільки півтора року тому домоглися цього. А з того часу ніхто перед заводом нових завдань не ставив; усі сили були скеровані на те, щоб досягнений рівень не знижувався. Жодної спроби перевести дестилляцію на безперервку, хоч і відомо було, що це дозволить повно використати устаткування цеху, повністю завантажити інші цехи.

А тим часом це так просто...

Уже давненько — місяців із шість тому — Каринський підніс питання про ліквідацію цього неприпущеного розриву між потужністю дестилляції й інших цехів. Саме тоді він, Розенберг, уперше запропонував запровадити безперервку. Але технічна нарада, що в ній — і це цілком зрозуміло, цілком законно — Русевич був за першу скрипку, якщо не за диригента, відкинула цю пропозицію. І пристала до пропозиції, висунутої головним інженером: зажадати від об'єднання поширення дестилляційного цеху, негайного збільшення його устаткування.

Але ж до літа далеко. Скільки непереробленої сировини збереться тут! Вона затопить завод... Чекати кілька місяців на нове устаткування — це не вихід із становища. Треба негайно підвищити видатність наявних корнюрів. Треба перевести їх на безперервку... або, принаймні, спробувати перевести.

Резенбергові було тільки двадцять шість літ. На завод він потрапив прямо з інституту. Всього лише два з половиною роки проробив тут... Хіба можна доручати такому молодому й такому недосвідченому інженерові таку ризиковану й таку небезпечну справу? Адже коло неї не відважуються заходитися досвідчені інженери, що мають за плечима багаторічний стаж. Сам Русевич не відважується. А хіба він — не фахівець?.. Коли б можна було це здійснити, давним-давно це було б здійснене. Досвідчені інженери вважають, що в тутешніх умовах, при тутешньому устаткуванні безперервка не є придатна... Чому непридатна? Тому, що вони так вважають... Ах, Розенберг не розуміє цього? Ну, що ж, — необачна молодість багатьох простих речей не розуміє...

Можливо, це зовсім не так. Можливо, вія, Розенберг, помиляється, думаючи так про членів технічної наради, про головного інженера. Але як інакше може він про них думати?..

І що він, Розенберг, може думати про себе?

Так, кінець-кінцем, після п'яти місяців настирливих виступів на кожній технічній нараді йому дозволили здійснити за-

думане. Змушені були дозволити: щодня нові й нові цистерни з олією залишалися на заводських і станційних коліях. А втім, Русевич не дозволив би, не зважаючи й на це, якби не Каринський. Але й директор не вірив, що пощасть йому, Розенбергові, зовсім молодому інженерові, перевівши цех на безперервне дестилювання, хоч трохи збільшити видатність корнюрів. Директор хотів перевірити своє „а може“...

Єдина людина, що цілком йому повірила—це старший апаратник цеху Слинко. Не втратив він цієї віри й коли перша, а за нею й друга спроби закінчилися невдало... Щоправда, друга спроба була краща за першу, але тільки Слинко це й переконало. Каринський слова не вимовив, коли Русевич заборонив будьщо витівати з корнюрами. Так і сказав: „витівати“... Це Слинко два тижні тому подав думку—зробити ще один дослід—таємно, вночі, щоб ніхто не бачив і не знав. Цей дослід не поліпшив наслідків перших двох. Зате показав Розенбергові й Слинкові, де саме помилилися вони раніш...

Отже, він, Розенберг, може думати про себе так: тричі він помилився; але ж помиляється саме той, хто щось робить, чогось шукає, чогось прагне. На це не схотів зважити Русевич, який не помиляється, бо робить тільки те, що й до нього тут робили—ходить стежками, що їх давним-давно уторено; і такі рівні ті стежки, що на них і спіткнутися ні об що... Але ж він, Розенберг, побачив свої помилки, і сьогодні їх не повторить. Сьогодні четвертий, останній, рішучий дослід: або друга фракція буде без домішки кубових решток... або він ходитиме завжди слідом за Русевичем, тими ж стежками...

Сьогодні все йде як слід. Температура в корнюрах тримається та, що він її визначив: паровичники обіцяли не підкачати. Тиснення—так само нормальне: стрілки манометрів навіть не здригаються. І всі на своїх місцях...

Хтось доторкнувся йому до рукава. Замислений Розенберг не помітив, як підійшов до нього ззаду Слинко.

Лице Слинкові було стурбоване.

— Що сталося?—тихо спитав Розенберг, перелякавшись не знати чого, мимоволі ховаючи голову між плечі.

Слинко мовчки підніс праву руку, простяг її до інженера. В ній була склянка, наполовину наповнена рудою, майже чорною непрозорою рідиною. З склянки йшла пара.

— Друга фракція?—полегшено зідхнув Розенберг, але лице йому, як і Слинкові, стало стурбоване.

— Перший вихід,—потвердив апаратник.

— Ну й що?

— Дивіться.

Розенберг узяв склянку й пішов до дверей цеху—до світла. Слинко так само хотів пронизати її поглядом—через плече інженерові. Рідина була абсолютно непрозора й

одноманітна. Розенберг прийняв до неї, дав те саме зробити Слинькові. Потім передав йому склянку, а сам, умочивши палець у рідину, поволив розтер її на руці. Руда жирна пляма розповзлася по шкірі, — до неї вони обидва схилили голови, пильно розглядаючи, ще і ще приносячись, мацаючи, розтираючи між пальцями. І замислено поглядали щоразу один на одного.

Але нічого такого, що бодай натягло б на задоволення, побачити один в одного на обличчі не змогли: таке примітивне дослідження — вони розуміли — не могло їм нічого сказати.

— Ну, як? — нарешті спитав Слинько.

Дорого заплатив би Розенберг, щоб мати певну відповідь на це питання.

— Хто ж його знає, — поволив відповісти він. — Оком і носом дуже важко щось виявити, сами знаєте... Доведеться чекати, поки лабораторія проаналізує. Якщо пощастить упрохати чеха, ввечері дізнаємось. А то, так завтра вранці.

— Довгенько чекати...

Слинько й собі розмазав на долоні краплю речовини. І, оглянувши її, промовив:

— І все ж такі кубових решток не помітно.

— Не помітно, — згодився Розенберг.

— Чиста друга фракція, як подивитися, — підбадьорений, упевненіше заявив Слинько. — А після першого нашого досліді тільки ми глянули на пробу, враз ясно стало, що з нею щось не гаразд. Пам'ятаєте?

— А минулого разу те саме, що й оце тепер, було, — пригадав Розенберг, і знову його обсіли сумніви.

— Ну, то ще подивимося, Давиде Марковичу, що нам цього разу лабораторія скаже, — спробував заспокоїти його Слинько. — Не може бути, щоб кубові рештки осюди — він постукав своїм твердим нігтем по склянці — потрапили. Не може такого бути, кажу я вам. Голову віддаю... Отож одсилайте цю склянку до лабораторії й давайте далі спокійно робити.

— Зараз одішлю.

Вони ще раз глянули один на одного. І Розенберг побачив: своїм упевненим, начебто бадьорим голосом Слинько намагається приховати свою непевність і стурбованість. Сам, ще більше занепокоївшись, знову підніс до очей долоню, замазану речовиною.

Так занурився в розглядання її, що не помітив, як у дверях з'явилося три постаті. Він не підвів голови і коли тінь їхня впала йому на долоню, затемнивши її. Лише машинально ступнув уперед — ближче до світла.

І наштотхнувся на одну з цих постатей.

Але й це не враз повернуло йому свідомість навколишнього. Він підвів голову й часто заморгав, не розуміючи, що

за перешкода загородила йому світло й перетяла шлях до нього... І помалу впізнав Каринського — той стояв перед ним, посміхаючись. Інших двох не розгледів, бо дивитися треба було проти світла; помітив тільки, що на одній постаті жіночий одяг, на другій — чоловічий... Запитливо подивився на директора: чого він прийшов сюди? Невже для того, щоб скасувати своє розпорядження?

Каринський одступив убік і, показавши Розенбергові на чоловічу постать, сказав:

— Мені здалося, що вам слід сьогодні ж познайомитися з новим завідувачем наших лабораторій. І от я привів його сюди...

Розенберг спустив руку й випростався. Лице йому зашарілося.

Каргат... Людина, що торік збаламутила всіх, хто мав хоч невелике відношення до хімії, що про неї див з десять тому почали говорити всі на заводі — одні байдуже, інші іронічно... Людина, що на неї він, Розенберг, так чекав. Адже саме частину того, що Каргат обстоював минулого року, він, Розенберг, запроваджує оце тут, на заводі. Але не вистачає йому тих знань, що їх має Каргат, один із найкращих знавців хімії вугілля. Коли б він мав ці знання, наслідки попередніх спроб із запровадженням безперервної дистиляції були б зовсім інші — були б позитивні.

Ступнувши до того, на кого показав йому Каринський, він спитав, немов не зовсім повірив своїм ушам:

— Товариш Каргат?

Той з серйозним виглядом напівкивнув, напів уклонився.

— Він самий.

Розенберг простяг був йому руку, але зараз же, глянувши на неї, ніяково сховав її за спиною.

— Пробачте, не можу вам стиснути руку. Стисну вдруге і міцно стисну. Я чекав на вас. І я вже перестав був вірити, що ви справді прийдете. Мені почало здаватися, що це просто хтось пожартував, сказавши, наче ви згодні робити на нашому заводі... Так багато хочеться розповісти вам, порадитися з вами... І зараз ви можете допомогти нам: розпорядіться, щоб контрольна лабораторія негайно зробила аналіз з цього. — Розенберг показав склянку, що її тримав Слинко. — Ви ж розумієте — хочу, якщо припустилися ми помилки, негайно пошукати її причину.

Він помітив, що висловлюється безладно, зовсім не так, як хоче, і замовк, ураз стуливши губи. Йому здалося, що Каргат зараз розсміється з нього.

Але в того нічого на обличчі не змінилося. І очі — які були, такі й залишилися: серйозні. Вислухавши Розенберга, він злегка вклонився й сказав:

— Я певний, ми знайдемо багато спільних тем і інтересів. Та про це згодом. Спершу ваше прохання щодо аналізу...

Він повернувся до дівчини, що стояла поруч нього, і спитав її.

— Товаришко Горленко, скільки часу вам треба, щоб проаналізувати другу фракцію — виявити всі сторонні домішки до неї?

— Півгодини, — мить подумавши, відповіла та.

— То візьміть склянку, що її тримає зараз цей товариш, — Каргат показав на Слинька, не звертаючи уваги на те, що той оглядає його, підвівши брови на чоло й примруживши очі — і проаналізуйте, що в ній є. Постарайтесь зробити це швидше, ніж за півгодини... Якщо я до того не повернуся до лабораторії, не відмовте принести аналіз сюди. Я буду дуже вдячний за це.

Лаборантка кивнула й, узявши склянку з Слинькових рук, похапцем вийшла з цеху.

Каринський провів її поглядом, глянув на Каргата й задоволено посміхнувся.

Ніяковість Розенбергові враз зникла. Він зовсім не сподівався, що Каргат вживе таких негайних заходів, щоб виконати його прохання — мало того передбачити це прохання, адже він прийшов сюди з лаборанткою.

Він повернувся до Слинька, щоб поглядом поділитися з ним такою приємністю. І здивувався: зовсім не помітно було, щоб той теж радів з такого несподіваного, але надзвичайно щасливого повороту в їхній справі; не завтра, навіть не ввечері, а вже за півгодини знатимуть вони те, що їм так треба знати. Слинько підозріло поглядав на Каргата, немов упізнавав у ньому свого особистого ворога. Це було тим дивніше, що не далі, як учора, вони, не знаючи про приїзд Каргата на завод, говорили про цього відомого знавця хімії вугілля, і Слинько перший висловив побажання, щоб той скоріше приїхав сюди, щоб можна було розповісти йому про досліди, щоб допоміг він їм знайти помилку...

Коли лаборантка вийшла, Каргат знову звернувся до Розенберга:

— Отже, за півгодини ми матимемо аналіз... А до того, товаришу, познайомте мене, будь ласка, з історією того, що тут звуть вашими дослідями, і покажіть цех. Адже я нічого на заводі не знаю. Товариш Каринський лише в основних рисах розповів мені про вас і про становище в дистиляції.

— І то ви не вислухали мене, як слід. — засміявшись, перебив його Каринський. — Розумієте, Давиде Марковичу, — звернувшись він до Розенберга, — не встиг я й двох слів сказати, як товариш Каргат мало не останніми словами вилаяв мене, Валентина Модестовича, всю нашу технічну нараду, за те, що ми досі нічого не зробили, щоб перевести цех на без-

перервку, моментально скинув халат, натяг пальто, гукнув одній з лаборанток іти за нами й помчався сюди...

Тонем, немов не про нього це говорилося, Каргат закінчив:

— Ну, звичайно прохання моє дійсно лише в тому разі, коли ви маєте кілька вільних хвилин. Коли ж не маєте, дозвольте просто походити між корнюрами, придивитися до них...

— Я з великою охотою розповім вам усе,—поспішив запевнити його Розенберг.— Але... одну мить...

Він прислухався, оглядаючи цех.

Звук у корнюрах—цілком нормальний. Апаратники коло них—спокійні. Вони добре проінструковані—знають, що робити: зараз же попередити його, якщо живе срібло в термометрах або стрілка в будякому манометрі зійдуть із своїх рисок. Отже, здається, нічого небезпечного нема... А якщо й трапиться щось, він, Розенберг, тут: за мить опиниться там, де його присутність буде потрібна.

Каргат так само оглянув корнюри. Уважно придивився до труб, що спліталися навколо корнюрів і збірників рясним мереживом...

— Час покищо є,—сказав Розенберг.— До аналізу в усякому разі... Ви як гадаєте, Іване Степановичу?—спитав він у Слинька.

— Так само, як і ви,—помовчавши, відказав той.— Але розмовляти доведеться тут... А тут, на жаль, ми ніяк не можемо запропонувати нашому високошановному гостеві крісла, ба навіть звичайного стільця.

Останні слова він вимовив з одвертою досить гострою насмішкою. І поволі оглянув Каргата з голови до ніг, чим примусив Розенберга злегка почервоніти, а Каринського нахмуритися.

Каргат же далі уважно розглядав труби, і, здавалося, жодне з Слинькових слів не дійшло йому до свідомості.

— Ви сказали мені ще в лабораторії,—мовив він, раптом повернувшись до Каринського,—що здійсненню пропозиції товариша Розенберга поза всім іншим перешкоджає ще й устаткування цеху. Але, мені здається, цех пристосовано саме для безперервного destilювання. В усякім разі комунікаційні труби й конструкція конденсаторів...

Навіть у Слинька, коли він почув це, зневага зникла з обличчя, і він пильніше подивився на Каргата. Погляд його став такий, наче він побачив у цій людині щось цілком несподіване, але таке, що безперечно сподобалося йому.

Розенберг же не стримав радісного сміху, заглушивши дальші Каргатові слова...

Як не сміятися, коли одне з найголовніших заперечень, що їх висунув Русевич проти переведення цеху на безперервку саме в тому й полягало, що, мовляв, корнюри ці для безпе-

дєрвки зовсім не пристосовані! Між іншим, це міркування він висловив уже після перших двох невдалих спроб. І Каринський згодився з цим, хоч як він, Розенберг, доводив йому, що головні інженери теж інколи можуть помилятися: авторитет Русевича і його п'ятнадцятирічний стаж важать куди більше, ніж два роки роботи й молодість Розенберга.

...І переможно крикнув Каринському:

— Ну, говорив я вам!

Він стримався б і від сміху, і від цього викрику, якби відразу побачив, як вплинули на директора слова Каргатові. Очі Каринського поширилися. Він помітно зблід. І, ступнувши до Каргата, здавленим голосом спитав:

— Ви певні того, про що говорите?

— Ну, не сліпий же я, — не дивлячись на нього, далі оглядаючи цех, знизав той плечима. — Система міжкорнюрної комунікації — оці самі труби, комунікації між корнюрками й конденсаторами, а також і самі конденсатори саме такі, які бувають на заводах з безперервною дистиляцією.

Каринський закусив губу. І ще раз перепитав:

— І ви не помиляєтесь?

Уперше за час його перебування в цеху посмішка ворухнулася Каргатові вуста. Проте, він ще раз подивився на корнюри, навіть підійшов до них ближче. Потому повернувся до директора з таким виглядом, наче питання його було дещо дивним, і просто відповів:

— Ні, я не помиляюся.

Каринський постояв хвилину, нервово кусаючи собі нижню губу. Потім кинув:

— Ми сьогодні ще побачимося.

І, круто повернувшись, швидко вийшов з цеху.

Розенберг спантеличено подивився на Слинька. Той кілька разів моргнув і зауважив:

— Здається, Русевич матиме сьогодні ще одне нещастя... Н-ну... Каргат повернув голову до Розенберга.

— Отже, про дистиляцію... Як я зрозумів, тут обробляли олію, періодичним способом.

Розенберг постарався якнайшвидше повернути собі рівновагу, що з неї вибило його несподіване зникнення Каринського, і докладно відповів:

— Так... Ми завантажуюмо корнюри олією мало не до верху, а потім починаємо нагрівати її до двохсот восьмидесяти шости градусів і ждемо, поки бензол і фракції випаруються. Потім випомпуємо з корнюрів кубові рештки і знову ллемо до них олію... Старовинний спосіб, як бачите...

У Каргата зробилося таке обличчя, ніби йому хотілося вилятися. Але він спокійно спитав:

— А як ви уявляєте собі безперервку?... Пробачте, що я задаю вам такі елементарні питання. Але...

— Прошу, прошу,—попередливо зупинив його Розенберг. Саме з цього я й хотів почати — з своєї уяви. Мені хочеться думати, що безперервний процес я уявляю собі так само, як і ви. Підносимо температуру в усіх корнюрах до тих же майже трьохсот градусів і аж після цього починаємо подавати до них олію. І навіть кубові рештки усуваємо з корнюрів, не припиняючи дистиляційного процесу... За моїми підрахунками, уже на самому заощадженні часу, що його витрачувано на завантажування корнюрів, на нагрівання їх, на випомповування решток тощо, ми помітно підносимо видатність корнюрів. А прискорення самого дистиляційного процесу? Одно слово, видатність цеху збільшується щось на двадцять п'ять процентів... Вам відомо, що олія до корнюрів надходить зверху. На горі корнюра вона розбивається на тисячі дрібних струмків, які спускаються вниз цілою системою сходинок, що затримують спускання й роздрібнюють ще більше ті струмки. Поки олія дійде донизу, безолу й фракцій у ній уже не буде. Самі кубові рештки осядуть на дно. Отже, не тільки можна,—конче треба олію подавати до корнюрів безперервно...

— Ці деталі, мені здається, можна обминути,—перебив його Каргат.

— Можна, звичайно,—згодився Розенберг.—Але я так докладно розповідаю через те, що мені хочеться зайвий раз перевірити й процес і самого себе: чи не закралася у мої міркування яка помилка... Завод має досить застарілу бібліотеку. Якщо хочеш бути в курсі всіх новин хімічної промисловості, треба самому купувати книжки, передплачувати всі журнали. А це не завжди можливо... Я прочитав дещо про техніку безперервної дистиляції, але далеко не все, що варт було б прочитати. Довелося самому все обдумувати, усе відраховувати. От і думається: а що, як не врахував я чогось елементарного?.. Ну, я спiniaюсь на цих азах. Не будьте за це в претензії на мене.

— Даруйте мені,—попрохав пробачення Каргат.—Я не знав, що на заводі сучасних книжок нема. І розповідайте далі... Досі я не помітив жодної помилки в ваших міркуваннях.

Розенберг радо і вдячно глянув на нього. І мовив далі:

— Так от... ні на мить не припиняючи подавання олії до корнюрів, ми дістаємо лише один безперервний дистиляційний процес. І цей процес, як я вже говорив, принаймні на двадцять п'ять процентів підносить продукційність усього нашого цеха.

— Якщо не більше,—подумавши, згодився Каргат.—Бо тут... — Скажіть,—швидко спитав він,—скільки саме подаєте ви олії?

— Як скільки?—здивувався Розенберг.—Я точно підраховував, скільки часу олія перебуває в корнюрі за періодич-

ного процесу. І тепер за той же час до корнюрів вливається стільки ж олії...

Каргат хитнув головою. І, подумавши хвилину, сказав:

— Шкода, що ви не спробували збільшити подавання олії. Корнюрів цим ви не переважили б. Довелось би тільки простежити, щоб температура в них не падала. Так само треба було б організувати пильне стеження за конденсаторами, де пара олії стає рідким бензолом і фракціями... Це ще більше піднесло б видатність цеха. Можна було б говорити про процент значно вищий — порядку сорока, а то так і п'ятидесяти.

І Розенберг, і Слинько втупилися в нього: не могли враз перетравити почутого — надто неймовірним здалося воно їм.

— Але як же це? — по довгій мовчанці спромігся тихо спитати Розенберг.

— Простий підрахунок, — ще трохи подумавши, відказав Каргат, — звичайна арифметика... Під час безперервної дистиляції за кожного даного моменту в корнюрі менше олії, ніж під час періодичної. І вона не в масі, а тече тоненькими цівками. Отже фракції випаровуються з неї швидше. Уже дійшовши до середини корнюра, олія віддає їх, а далі йдуть самі кубові рештки... Збільшивши ж подавання олії, ви домоглися б того, що випаровування тривало б на протязі всього шляху олії і, значить, їх одходило б іще більше... Розумієте?

Замість відповісти йому, Розенберг тихо спитав Слинька:

— Ви чули, Іване Степановичу?

— Чув, — невесело обізвався той. — І зрозумів... Прошляпили ми з вами трохи, Давиде Марковичу.

— Прошляпили, — сказав ще тихше, майже прошепотів Розенберг. — І зовсім не трохи... Така проста річ, і не подумати про неї. Так прошляпити...

І вигляд йому був такий, немов Каргатові слова розчавили його. Він відчував себе так, наче хтось дужий щосили й несподівано вдарив його в груди, забивши подих.

— Це завжди так буває, — спробував підбадьорити його Каргат. — Думаєш звичайно про складне, а на просте, на дрібницю, зовсім не звертаєш уваги... Але, зрештою, це нічого. Ви зараз же збільшите подавання олії до корнюрів.

Каргат замовк, видимо гадаючи, що вони кинуться до корнюрів, щоб негайно здійснити його пропозицію. Але Розенберг і Слинько нерухомо стояли, розгублено дивлячись один на одного.

— І, знаєте, — додав тоді Каргат, — я боюсь, що й сьогодні в другій фракції ми знайдемо кубові рештки. Корнюри — недовантажені, вони не дістають потрібної кількості олії, а температура в них — на точці кипіння другої фракції. За таких умов, як я вже говорив, друга фракція випаровується ще вперед того, як олія дійде до низу. Кубові рештки так само почи-

нають перетворюватися на пару, переходити разом з парою другої фракції до її конденсатора, а звідти й до збірників... Звичайно, кубові рештки не киплять. Але ж на випаровування зовсім не потрібна температура кипіння.

Розенбергові затремтіли губи, і очі йому стали, мов у дитини, що от-от заплаче. Надто багато Каргат сказав йому, щоб мав він ще силу стримувати себе.

Слинько раптом зірвався з свого місця й підбіг до Каргата. Обличчя його густим рудим шаром вкрила олія. Але й крізь шар цей видно було, що він зблід. Проте, очі йому блищали, наче він збирався битися з Каргатом.

— Правильно! — мало не скрикнув він, — Ми не врахували цього, не подумали, не звернули на цей момент уваги. Але ж Давид Маркович сам про все думав: жодна душа не допомогла йому. Я допоміг своїм умінням робити коло корнюрів. Чим ще я міг допомогти?... А ви сами — чи можете ви сказати на скільки треба нам збільшити подавання олії?

— Зараз не можу, звичайно, — похитав головою Каргат. — Але це можна підрахувати...

— І... хай нам спершу дадуть аналіз другої фракції! — не відриваючи свого збудженого погляду від Карагата, похапцем говорив Слинько. — Тоді поговоримо... Ми думали про те, що корнюри недосить завантажені. Ми вжили заходів, щоб кубові рештки не випаровувалися. Не можуть вони випаровуватися — розумієте ви це?... Друга фракція повинна бути така ж чистенька: як... як ваш одяг!

Каргат посміхнувся зовсім весело, немов останнє порівняння Слинькове справді було дотепне.

Слинько не сподівався на таке ставлення до своїх гострих слів: сам звик на подібні слова відповідати ще гострішими. Дещо розгублено посіпав себе за короткий вус і, несподівано для самого себе, пояснив Каргатові, чому так напав на нього:

— Ви говорите, ніби вирока нам читаєте, ніби задоволені з нашої невдачі... А знаєте, чого вона нам коштуватиме? Русевич тепер... — не договорив і прикро махнув рукою.

— Що Русевич! — чомусь нахмурившись, спитав Каргат.

— Нічого! — не захотів відповідати Слинько.

Та, видно, Каргат чимсь досить сильно дратував його. Він таки не стримався, щоб не сказати:

— Русевич був уже сьогодні тут. говорив з нами... Ми, бачте, не робимо, а тільки про те й думаємо, щоб дезорганізувати виробництво.

— Он як?...

Лице Каргатові неприємно скривилося. Він хотів іще щось сказати.

Але до цеху ввійшла лаборантка й простягла йому аркушик паперу.

— Я двічі проаналізувала ту пробу, — повідомила вона. — Обидва наслідки збіглися.

Каргат хотів був узяти принесене, але Розенберг випередив його: стрибнув до дівчини й просто вихопив із руки папірець, налякавши її. І зараз же занурився в нього.

— Дякую, — спокійно мовив Каргат дівчині. — Тепер можете повернутися до лабораторії — до своєї роботи. Але будьте готові, що за годину чи трохи раніше вам доведеться зробити ще один аналіз.

— Гаразд, — сказала та і вийшла.

Лише кілька секунд розглядав Розенберг папірець. Далі з серцем зажужмив його і, розмахнувшись, кинув на підлогу. Засунув руки в кишені й, стараючись стримати тремтіння голосу, запропонував Слинькові.

— Отже, Іване Степановичу, давайте негайно переведемо корнюри знов на періодичну. А я Каринському зараз подзвоню: не здасть, скажу, завод того завтра, що мав би здати. Сьогодні з нашої справи, скажу, самий пшик вийшов — знову друга фракція бракована.

Слинько нічого не відповів йому, навіть не глянув на нього. Він усе ще стояв проти Каргата, але дивився на щось у цеху й замислено сіпав себе за вуса.

Каргат так само не дивився на Розенберга. Потирав собі чоло, що шкіра на ньому збіглася глибокими зморшками.

Слинько повернув до нього голову й посміхнувся.

— Ми забули з вами, Давиде Марковичу, — сказав він, — що одинадцятий збірник...

Розчавлений своїм горем, Розенберг не зрозумів його.

— Одинадцятий збірник?... До чого він нам?

— Послухайте, товаришу, — звернувся Слинько до Каргата не відповівши Розенбергові. — Ми маємо повний збірник другої фракції, що її треба пустити на повторну дистиляцію.. Що як ми додаватимемо її до тієї олії, що зараз іде до корнюрів. Вона зв'яже кубові рештки, чи ні?

Розенберг відчув, як швидко й гучно закалатало йому серце. Він навіть схопився за груди, щоб хоч стримати його. І дзвінко, на весь цех вигукнув:

— Іване Степановичу!

Зморшки на чолі в Каргата розійшлися. Він швидко спитав:

— Багато там її?

— Години на чотири, — нетерпляче переступаючи з ноги на ногу, щосекунди оглядаючись на рятівний збірник, похапцем одповів уже Розенберг. — І це якщо нею одною корнюри завантажувати. А так, — нам до вечора вистачить А ввечері... Ну одне слово, ви скажіть: можна довантажити нею корнюри, поки я підрахую?

— Давайте спробуємо, — обережно сказав Каргат.

Але Розенберг в очах його прочитав те, що хотів знати: очі його виразно говорили, що можна, що слід, що це зараз єдиний спосіб убити двох зайців: здихатися свого браку й зліквідувати той брак, що з учорашнього дня заповнив цілий збірник.

І, більше нічого не сказавши, забувши навіть подякувати Каргатові, він метнувся до корнюрів.

— І от що,—закінчив Каргат, звертаючись до одного вже Слинька.— Хай товариш Розенберг не виходить із цеха. Хай очей не спускає з конденсаторів... І хай пришле до мене рисунки й цифрові дані корнюрів. Я спробую підрахувати. Мені здається, що я це зможу швидше за нього зробити.

Продовження буде